*Božidar Flajšman**

Hrvati hočejo imeti Novo mesto** (Zgodbe ob okupacijski meji)

Slovenijo so okupirali Nemci, Italijani, Madžari in Hrvati. »Kdo bo dobil kateri del jugoslovanskega ozemlja, je določil Hitler sam, večinoma že 27. marca, dokončno pa 3. in 12. aprila 1941. Sestanek med nemškim in italijanskim zunanjim ministrom 21. in 22. aprila na Dunaju je obravnaval le italijanske želje ali pripombe k Hitlerjevi določitvi.«[1] Nemci so zadržali Spodnjo Štajersko in Gorenjsko ter 10 do 15 km širok in 90 km dolg pas na desnem bregu Save.[2] Italijanski okupatorji in nemška civilna uprava so bili s Hitlerjevo določitvijo nezadovoljni. Nemci so maja 1941 na lastno pest potisnili mejo globlje v notranjost, skoraj do Trebnjega in Novega mesta. 8. junija pa so se morali umakniti na prej določeno razmejitveno črto.[3]

Okupatorji so nameravali slovenski narod kot etnično enoto uničiti. Najhitrejšo smrt je slovenskemu narodu namenil nemški okupator. Nacistični program za uničenje slovenskega naroda kot etnične enote je temeljil na množičnem izgonu Slovencev, množični naselitvi Nemcev in na hitrem in popolnem ponemčenju tistega prebivalstva, ki bi (še) ostalo doma.[4]

Prihod okupatorjeve vojske je bil sprejet na različne načine. Predvsem na italijanskem zasedenem področju je ponekod prišlo do zahtev za priključitev Nemčiji. Razloge,

---

* dr. Božidar Flajšman, asistent, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, bozidarjozef.flajsman@ff.uni-lj.si

** Prispevek je nastal v okviru nacionalnega raziskovalnega projekta »Napravite mi to deželo nemško … italijansko … madžarsko … hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Prispeva tudi k nacionalnemu raziskovalnemu programu Slovenska zgodovina (P6-0235), ki ga prav tako financira ARRS.

1 Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*: Izbrana dela 1, 72.

2 Mikuž, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*, I. knjiga, 52.

3 *KS Tržišče v NOB*, 11.

4 Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno:* Izbrana dela 1, 74.

da so nekateri želeli raje pod Nemčijo kot Italijo je opisal Belokranjec Anton Stipanič:

> »Vsi so se Italijanov bali, ker so stari ljudje večinoma sodelovali v prvi svetovni vojni, bili so tudi na italijanski fronti in niso marali Italijanov. Če sem čisto iskren, če že okupator, potem so Nemci boljši od Italijanov. Veliko ljudi je delalo v Nemčiji in so dobro služili, pošiljali so denar domov, med njimi je bil tudi moj oče.«[5]

Podobno pripoveduje Novomeščanka Ria Bačer:

> »Ljudje so poznali Italijane po železničarjih s Primorske, ki so prebežali v Jugoslavijo zaradi italijanskega fašizma in so se nastanili v Novem mestu. Prek njih se je izvedelo za italijanske grdobije na Primorskem. Nemce so pa ljudje imeli v spominu, da je bil tam red in da so bile službe. Zato so bili raje za Nemce kot Italijane. Čim so postavili meje, pa so začeli pri Bučki, čisto blizu nas, izseljevati. Takrat so začeli drugače gledat tudi na Nemce.«[6]

Metod Mikuž navaja, da ljudje, ki so se seznanili z Italijani na soški fronti ali v italijanskem ujetništvu, niso mogli ugodno misliti o Italijanih, vse drugače jim je ostala v spominu nemška (avstrijska) vojska. Prav tako slovenski kmečki človek ni odobraval fašističnega zatiranja primorskih Slovencev. Italijani so živeli v zavesti podeželskega slovenskega človeka kot Slovencem sovražen, nejunaški in reven narod. Drugačno je bilo mnenje o Nemcih in to ugodno mnenje so spretno razpihovali številni hitlerjanski agenti. Težak socialen položaj slovenskega delavca in kmeta je tja od začetka velike krize odpiral na stežaj vrata vsaki hitlerjanski propagandi, ki so jo s temeljito izdelanim načrtom širili po slovenski zemlji razni potujoči nemški študenti, člani kulturbunda in domača peta kolona.[7]

Prišlo je tudi do večjih protiitalijanskih demonstracij 29. aprila v Št. Rupertu na Dolenjskem, kjer so hoteli demonstranti z občinske hiše strgati italijansko zastavo. 1. maja je prišlo do protiitalijanskih demonstracij in demonstracij za Nemčijo v Novem mestu, 2. maja pa do velikih podobnih demonstracij pri Trebnjem, ki so zahtevale tudi prve slovenske smrtne žrtve. Mikuž navaja, da je dokazano, da so vse te demonstracije inscenirali Nemci in njihova peta kolona.[8]

Okupatorske meje so razkosale Slovenijo in pretrgale gospodarske, kulturne, človeške in druge vezi med pokrajinami. Po končni vzpostavitvi meje med Nemčijo in Italijo so bili postavljeni tudi mejni prehodi in po celotni meji sistem stražnih stolpov. Meja med Nemčijo in Italijo je bila skoraj neprehodna in zaradi min in bomb tudi zelo

5 *Anton Stipanič, Vinceremo, Videt čemo.*

6 *Ria Bačer, Na ograji je bila konjska glava* (Novo mesto 1941–1945).

7 Mikuž, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*, I. knjiga, 1960, 58.

8 Prav tam, 59.

nevarna.[9] Kmetje so zaradi redkih prehodov v glavnem opustili delo na njivah, ki so ostale na drugi strani meje. Priče se spominjajo, da so partizani to mejo prehajali, mine so najprej onesposobili in jih nato uporabili za svoje potrebe.[10]

Ožičene in zavarovane niso bile le novonastale državne meje. Italijani so ožičili tudi Ljubljano in v celoti ali delno celo vrsto krajev na Dolenjskem, med njimi tudi Novo mesto in Šentjernej.

Članek obravnava življenje oziroma nekatere zgodbe in posebnosti na okupacijski meji in v ožičenih krajih na Dolenjskem, kjer je bila meja še posebej nenaravna.

Novo mesto

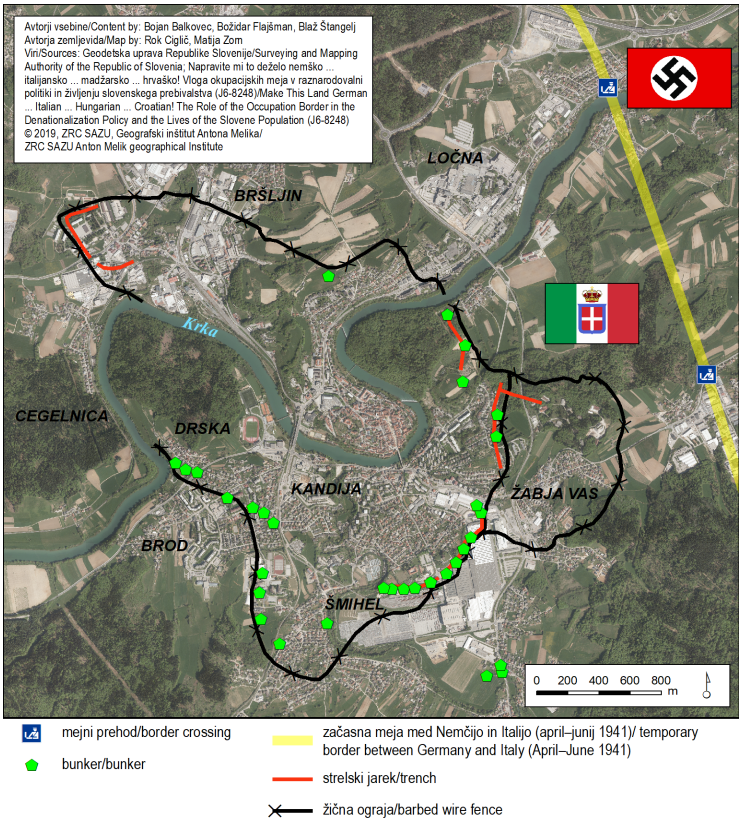

Slika 1: Novo mesto je bilo med vojno obdano z žico, številnimi bunkerji in utrjenimi strelskimi položaji. Na zemljevidu je prikazan približen potek žice in približni položaji bunkerjev. Osnova je bila karta, ki so jo izdelali v obveščevalnem centru XV. divizije konec leta 1944 ali v začetku leta 1945. Označen je tudi približen potek nemško-italijanske meje od aprila do junija 1941 in mejna prehoda v Mačkovcu in na Cikavi.

9 *Jože Jankovič, Dotik z mejo je bil smrtonosen.*

10 *Zdenko Roter, Umetnost tistih, ki so v stiski.*

Dolenjsko prestolnico je nemško letalstvo bombardiralo 11. aprila 1941, naslednji dan so nemške enote zasedle mesto, vendar kljub željam nekaterih v mestu in okolici niso ostale dolgo. Dne 22. aprila so ob prisotnosti nemškega oficirja in sklicanih članov občinskega odbora prevzeli oblast v mestu ter ga proglasili za sestavni del nemškega rajha. Imenovali so tudi svojega župana. Naslednji dan so v mesto prišli Italijani in postavili svojega župana. Nemške enote pa so se umaknile iz mesta.[11] Nemški vojaški poveljniki ga sprva niso hoteli zapustiti, zaradi česar se je morala sestati nemško-italijanska mejna komisija za določitev meje.[12]

Slika 2: Italijanska divizija Isonzo na Trgu kraljeviča Petra II. v Novem mestu med mašo.

Začetno zmedo pri okupaciji so tako povzročali tudi veliki apetiti okupatorjev, da zasedejo čim več ozemlja, ne glede na Hitlerjevo odločitev. Na tem območju so poleg Nemcev in Italijanov tudi Hrvati skušali prigrabiti čim večji kos ozemlja. To jim je uspelo pri petih vaseh pri Brežicah[13] in Veliki Varnici v Halozah.[14] Ni jim pa uspelo na Žumberku/Gorjancih, kjer so po vsej sili hoteli pripojiti občino Radatovići, ki je spadala

11 Štampohar, *Iz novejše zgodovine Novega mesta*, 76.

12 Poročilo Glavne komisije za meje Ministrstva za zunanje zadeve v Berlinu, 19. julij 1941, citirano po: Milošević, *Okupatorska podjela Jugoslavije*, str. 129.

13 *Boris Gramc, Čedem, Čedem.*

14 *Janez Šmigoc, Božo Repe, Meje na meji.*

pod srez Črnomelj (Belo krajino).[15] Ante Pavelič je 7. maja 1941 zahteval tudi priključitev Bele krajine[16] k NDH.[17] Emilia Graziolija, visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino, je to skrbelo zato je zunanjemu ministru Cianu napisal, da bi to *»škodilo našemu prestižu.«*[18]

Vse kaže, da so si Hrvati zaželeli tudi priključitev Novega mesta, kar je razvidno iz dnevniškega zapisa Slavice Moškon, ki je takrat stanovala na glavnem trgu v Novem mestu. V dnevnik je 25. aprila 1941 zapisala:

> »Zjutraj nekako ob 8 h vidim pri oknu, da se vstavi pred magistratom več avtomobilov. Iz njih stopi več oboroženih moških, kar naenkrat izvem, da so to Hrvati, da hočejo imeti Novo mesto. Odpeljali so dalje proti Ljubljani nekako ob 7 h so prišli isti nazaj pred magistrat, kaj so izvedeli bomo menda slišali jutri. Hrvati so torej brezuspešno odšli.« [19]

Obisk hrvaške delegacije v Novem mestu je v svoji kroniki zabeležil tudi novomeški veterinar Otmar Skale,[20] zapis pa je najti tudi v Frančiškanski kroniki.[21]

Tu velja omeniti, da so ustaški apetiti segali še mnogo dlje od navedenega, ker je ustaško gibanje prevzelo pravaško teorijo, da so Slovenci Alpski Hrvati. Zahteve Ante Paveliča, poglavnika Neodvisne države Hrvaške (NDH), da se deli Slovenije priključijo NDH so izhajale iz načrtov, ki jih je eden od ideologov ustaškega gibanja, minister za zunanje zadeve NDH dr. Mladen Lorković, navedel že v svoji knjigi iz leta 1939 z naslovom Narod i zemlja Hrvata. V njej je postavil hrvaške meje na zahod do Soče, na severu pa do Beljaka in Celovca.

---

15 *Božidar Flajšman, Žumberak: meja 1941–1945 in 1992.*

16 Dr. Mladen Lorković, minister za zunanje zadeve NDH, je v svoji knjigi *Narod i zemlja Hrvata*, ki jo je izdal že leta 1939, navedel podatek, da je po popisu prebivalstva iz leta 1931 živelo v Sloveniji 18.823 Hrvatov. In dodal: »U tom broju nijesu uključeni etnički problematični Belokranjci i Prekomurci.« (V tem številu niso zajeti etnično problematični Belokranjci in Prekmurci). Dr. Mladen Lorković, *Narod i zemlja Hrvata*, 208.

17 Mikuž, *Zgodovina Slovenskega osvobodilnega boja*, 40.

18 Prav tam.

19 Dnevnik Slavice Moškon mi je 8. marca 2021 v Novem mestu izročil njen sin Marjan Ivan Moškon z željo, da ga proučim in objavim. Tu gre za prvo objavo. Takrat sem na video posnel tudi Marjanovo pričevanje o maminem dnevniku. V kamero je prebral tudi del dnevnika, kjer je govor o prihodu hrvaške delegacije v Novo mesto. Pričevanje je od 9. marca 2021 dostopno na YouTube: Marjan Ivan Moškon, *Hrvati hočejo imeti Novo mesto*. Skenirano kopijo dnevnika sem 19. marca 2021 izročil kustosinji Marjeti Bregar za arhiv Dolenjskega muzeja Novo mesto.

20 V Dolenjskem listu je 6. aprila 1961 na strani 14 izšel članek pod naslovom Usode polni dan. Nepodpisan avtor članka navaja nekaj izvlečkov iz kronike pokojnega novomeškega veterinarja Otmarja Skaleta, ki je 25. aprila 1941 zapisal: »Skozi Novo mesto so potovali ustaši s svojimi političnimi voditelji (Paveličem, Kvaternikom? itd.) Odpeljali se proti Ljubljani. Namen ekspedicije ni bil znan.«

21 V Frančiškanski kroniki (Hrani Frančiškanski samostan Novo mesto) pa je zapis: »25. 4. dop. hrv. policija in ustaši v dveh velikih avtomob. spremljali voj. povel. Kvaternika in nem gen. Brauchitscha in spremstvo v 4 elegantnih oseb. avtomob. Se oglasili pri komandi mesta na rotovžu.« Podatek je posredovala Marjeta Bregar, kustosinja Dolenjskega muzeja Novo mesto, za kar se ji zahvaljujem.

Paveličeve zahteve niso naletele na nikakršno podporo in ustaši so morali prenehati s kampanjo za priključitev delov Slovenije k NDH.[22]

Slika 3: Slavica Moškon s sinom Marjanom, 1941. Slavičin dnevnik iz časa okupacije je dragocen pričevalec takratnega dogajanja.

Slavica Moškon je od 27. marca do 5. maja 1941 in od 22. avgusta do 26. oktobra 1943 pisala dnevnik, ki ga povzemam v nadaljevanju. Slavica piše, da so Novomeščani v nedeljo, 6. aprila, že izvedeli, da je bil zgodaj zjutraj strašen napad z letali na Beograd. Začela se je vojna. Ljudje so se začeli seliti iz mesta, tako je tudi ona takoj naslednji dan poslala Marjana in Tončko v Zbure. Njeni domači so bili ta dan v mestu – na sejem so pripeljali prašiče, ko se je ob 10. uri oglasil prvi alarm, zato se je nemudoma odločila, da otroka pošlje ven iz mesta. Naslednje dni je bilo še več alarmov, a do napada ni prišlo.

Desetega aprila zvečer so izvedeli, da se je vojska v Sloveniji predala, ker da so Nemci obljubili Hrvatom svobodo. V petek zjutraj je videla begati vojake, ki so se odpravljali domov. Na glavnem trgu je bilo nekako do devete ure dopoldne veliko ljudi, volov in konj, po katere so prišli civilisti, da jih odvedejo domov. Kar naenkrat pa so zaslišali avione, videla je tri, ki so krožili nad mestom. Na njih se je povsem razločno videlo kljukaste križe, ljudje so mirno gledali, misleč, da ne bo nič hudega. V trenutku

22 Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 2, 1981, 381.

pa se je zaslišalo pokanje, vsi so hiteli v zaklonišča, živina pa je drvela sem in tja po ulicah. Kmalu so slišali, da gori osnovna in meščanka šola v kateri je bilo shranjeno strelivo. To je povzročilo celodnevno strašno pokanje. Slavica je s sosedi bežala čez Kandijski most ven iz mesta. Pri tem so bili v nenehnem strahu, ker so se avioni ponovno pojavljali.

Slika 4: Novomeška ljudska in meščanska šola po bombardiranju 11. aprila 1941.

Srečno je prišla v Zbure, toda tudi tam ni bilo miru, ker se je skozi kraj valilo veliko vojakov, ki so se vračali domov, pri tem pa so nenehno streljali.

V nedeljo, 13. aprila, so pričeli nemški motorji in avtomobili voziti od Mokronovega proti Novemu mestu. Bilo jih je toliko, da jih niso mogli niti prešteti. Ta dan so v Novem mestu prvič obesili nemško zastavo. V ponedeljek, 14. aprila, je prišlo še več nemških avtomobilov in motorjev. Naslednji dan se je Slavica iz Zbur vrnila nazaj v mesto. Na trgu je bilo polno ljudi, tudi nemških vojakov. Takrat so Novomeščani ugibali, pod katero državo bodo prišli.

V nedeljo, 20. aprila, so izvedeli, da morajo pod strogo kaznijo najkasneje v ponedeljek obesiti nemške zastave. Z vso naglico ji je uspelo sešiti 16 zastav. V sredo, 23. aprila, opoldne, pa so izvedeli, da pridejo pod Italijo. Ob štirih popoldne je že videla na magistratu italijansko zastavo. Kar dve uri sta hkrati viseli nemška in italijanska zastava.

Naslednji dan je sešila še tri italijanske zastave, toda razobesili jih niso.

V petek, 25. aprila, je opisala že omenjeni prihod hrvaške delegacije, ki je hotela doseči, da bi Novo mesto prišlo pod Neodvisno državo Hrvaško.

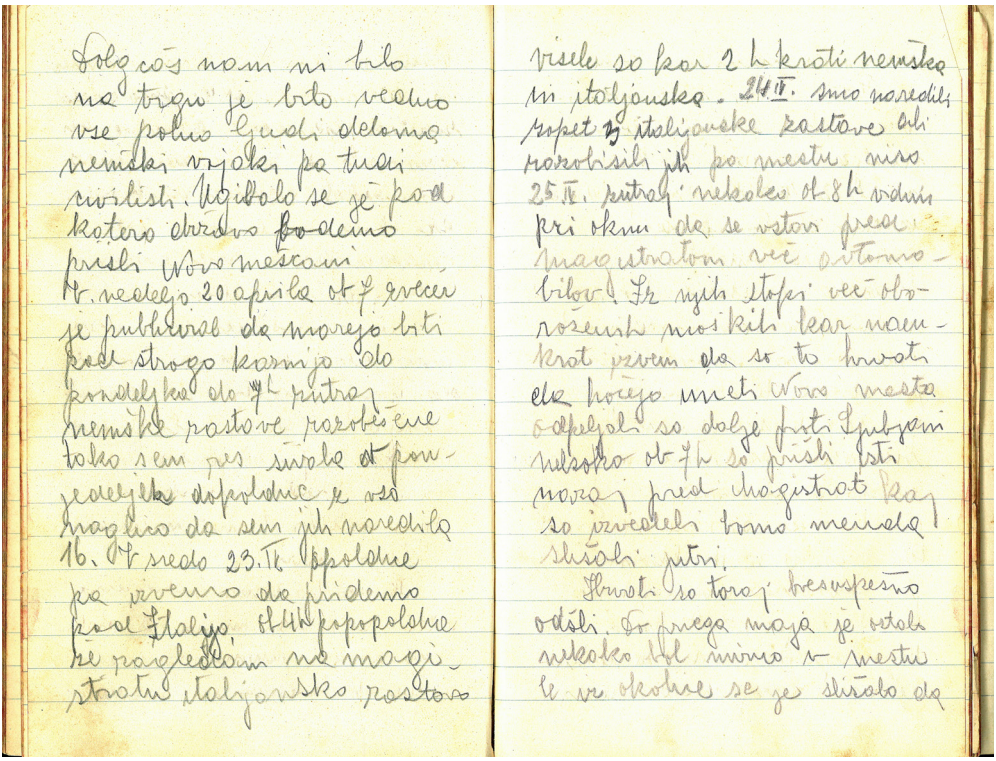

Slika 5: Stran iz dnevnika Slavice Moškon, kjer opisuje prve dneve okupacije. Tudi prihod hrvaške delegacije, ki je hotela doseči priključitev Novega mesta k NDH.

Naslednje dni je opisala kot bolj mirne, slišalo pa se je iz okolice mesta, da se pripravljajo posebne demonstracije za Nemčijo. Prvega maja popoldne so se na trgu in čez most začeli zbirati ljudje. Izvedeli so, da so prišli iz okolice, ker hočejo narediti povorko z vzkliki za Nemčijo. Meščani so zaprli vsa hišna vrata, ker so se bali, da bi demonstranti s silo navalili, trgovine so bile kar celo popoldne zaprte, a vendar se je nekako izšlo brez velikega hrupa. Za drugi dan se je obetalo, da bodo mesto zasedli Nemci. Toda naslednji dan je prišlo še več avtomobilov italijanskih vojakov, ki so se na trgu najprej lepo razvrstili, nato pa razšli v vojašnico, šolo in še kam. Zvečer so razobesili po mestu italijanske zastave, ki so jih baje prinesli s seboj. Petega maja je prišlo še več avtomobilov Italijanov, tudi s konji jih je prišlo veliko. Po mestu pa se je govorilo, da so Nemci na pritisk kmetov zasedli bližnjo okolico Novega mesta, to se pravi Mačkovec in polovico Gotne vasi.

Tu se dnevnik Slavice Moškon konča in nato nadaljuje od 22. avgusta do 26. oktobra 1943.

Vse do začetka junija 1941 je bila meja med nemškimi in italijanskimi četami v neposredni bližini Novega mesta. Trška gora je bila v Nemčiji, meja je bila pri Mačkovcu

in na Cikavi,[23] tu sta bila tudi mejna prehoda. Na mejnem prehodu je bil postavljen slavolok z nacističnimi zastavami in oznakami ter napisom: »EIN VOLK - EIN REICH - EIN FUHRER« (En narod – ena država – en vodja), druga tabla pa je nosila napis »DEUTSCHES REICHSGEBIET« (nemško državno ozemlje).

Sliki 6 in 7: Na levem bregu Krke je bil mejni prehod v bližini hiše na Šmarješki cesti 58 med Ločno in Mačkovcem. Prva fotografija prikazuje mejni prehod leta 1941, z znanim napisom »Ein Reich, Ein Volk, Ein Fuhrer, druga je bila posneta 78 let pozneje. O prehodu nam je pripovedoval Viktor Miklič, stoji v sredini.

23 *Bojan Balkovec, Bajer.*

V Mačkovcu, tik ob reki Krki, je okupacijska meja potekala v bližini rojstne hiše Viktorja Mikliča. Takratno spreminjanje meja je komentiral na zelo nazoren in slikovit način:

> »V prvi Jugoslaviji leta 1941, ko je bil razpad, smo sadili krompir. No, potem so Nemci prišli, tako da smo ga obdelovali v nemški državi. Izkopavali smo ga pa v Italiji. V istem letu, na isti njivi.«[24]

Do kapitulacije Italije septembra 1943 so bile v Novem mestu močne italijanske enote z domačimi pomagači, od jeseni 1943 pa Nemci in domobranci.

Novo mesto je bilo tudi v celoti obdano z bodečo žico in bunkerji. S tem so okupatorji skušali preprečiti povezavo odporniškega gibanja med mestom in njegovo okolico. Seveda pa je takšna zapora zagrenila življenje vsem prebivalcem. Prihod in izhod iz mesta je bil mogoč le na določenih mestih – prehodnih blokih, zavarovanih z bunkerji in cestnimi ovirami. »Tako imenovane rampe ali bloki so bili kmalu za pokopališčem v Ločni, na Brodu, v Bršljinu in v Gotni vasi. Do tja si lahko šel, čez rampo pa samo z dovolilnico, ki jo je izdajal posebni urad v prostorih sodišča. Vse ozemlje onkraj blokov se je štelo za nevarno, občasno kontrolirano s strani partizanov, teh pa so se Italijani bali.«[25]

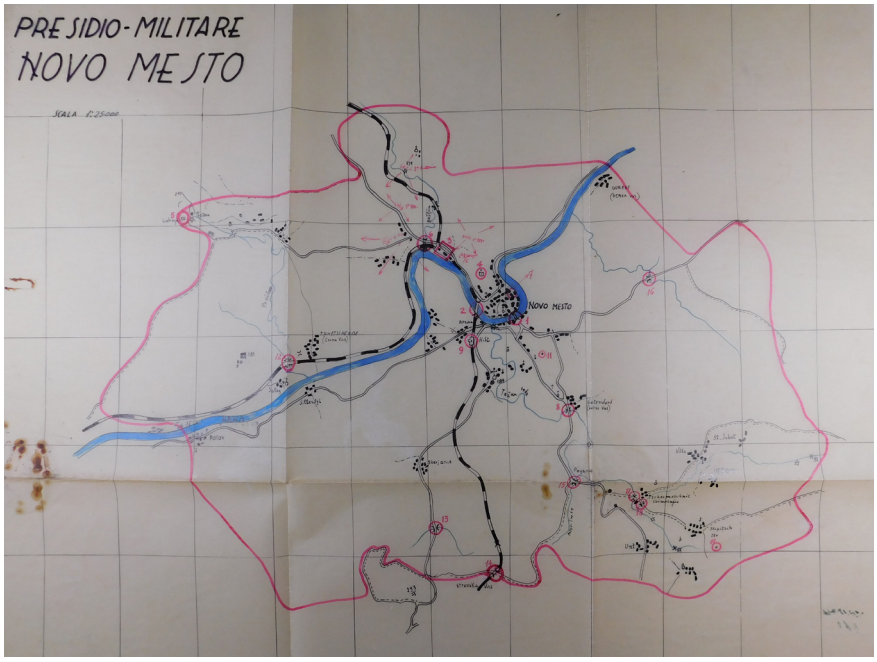

Slika 8: Italijanski zemljevid Novega mesta z označenimi vojaško pomembnimi točkami.

24 *Viktor Miklič, En krompir, tri države.*

25 Bačer, *Novo mesto, pet držav, Iztrgano pozabi*, 36.

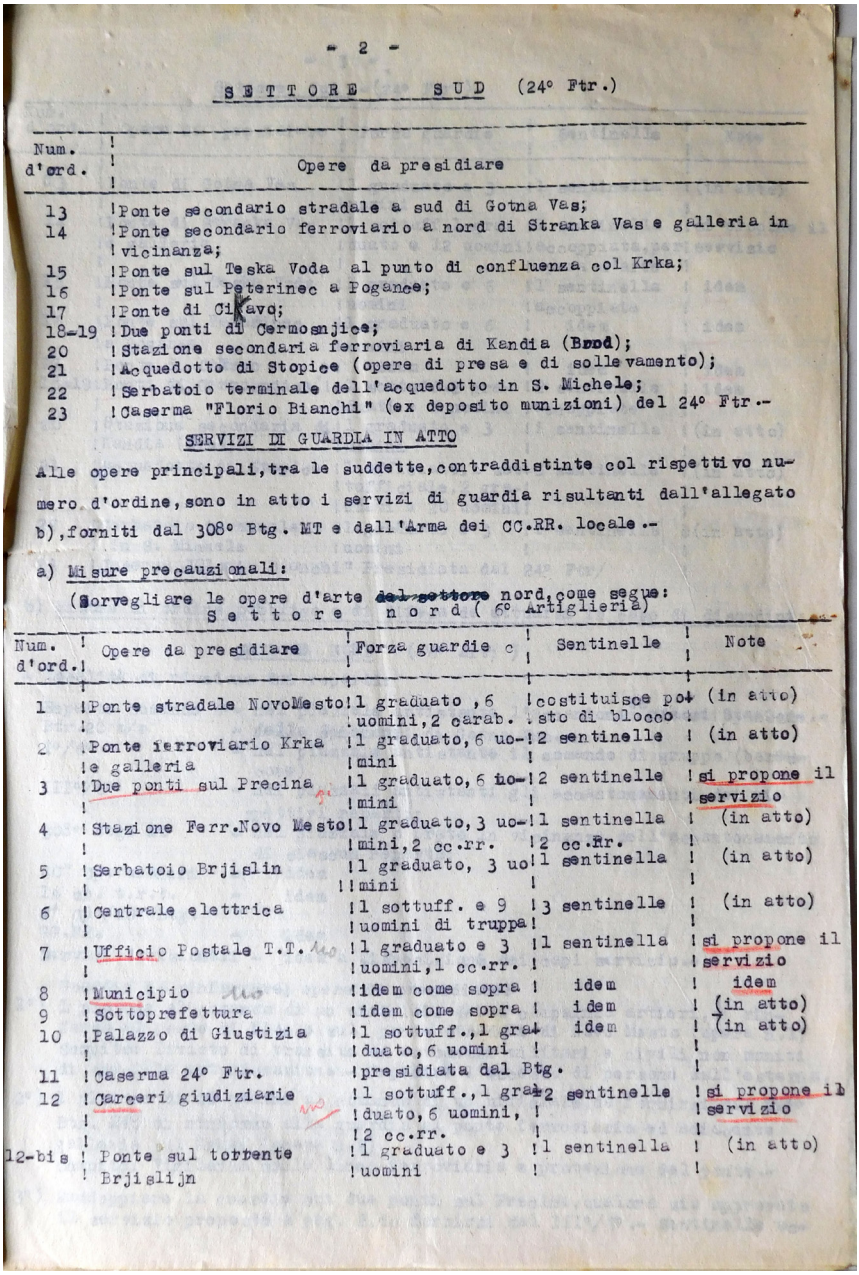

- 2 -

SETTORE SUD (24° Ftr.)

Num. d'ord.	Opere da presidiare
13	Ponte secondario stradale a sud di Gotna Vas;
14	Ponte secondario ferroviario a nord di Stranka Vas e galleria in vicinanza;
15	Ponte sul Teska Voda al punto di confluenza col Krka;
16	Ponte sul Peterinec a Pogance;
17	Ponte di Cikavc;
18-19	Due ponti di Cermosnjice;
20	Stazione secondaria ferroviaria di Kandia (Brod);
21	Acquedotto di Stopice (opere di presa e di sollevamento);
22	Serbatoio terminale dell'acquedotto in S. Michele;
23	Caserma "Florio Bianchi" (ex deposito munizioni) del 24° Ftr.-

SERVIZI DI GUARDIA IN ATTO

Alle opere principali, tra le suddette, contraddistinte col rispettivo numero d'ordine, sono in atto i servizi di guardia risultanti dall'allegato b), forniti dal 308° Btg. MT e dall'Arma dei CC.RR. locale.-

a) Misure precauzionali:

(Sorvegliare le opere d'arte ~~del settore~~ nord, come segue:

Settore nord (6° Artiglieria)

Num. d'ord.	Opere da presidiare	Forza guardie c	Sentinelle	Note
1	Ponte stradale NovoMesto	1 graduato, 6 uomini, 2 carab.	costituisce posto di blocco	(in atto)
2	Ponte ferroviario Krka e galleria	1 graduato, 6 uomini	2 sentinelle	(in atto)
3	Due ponti sul Precina	1 graduato, 6 uomini	2 sentinelle	si propone il servizio
4	Stazione Ferr.Novo Mesto	1 graduato, 3 uomini, 2 cc.rr.	1 sentinella 2 cc.rr.	(in atto)
5	Serbatoio Brjislin	1 graduato, 3 uomini	1 sentinella	(in atto)
6	Centrale elettrica	1 sottuff. e 9 uomini di truppa	3 sentinelle	(in atto)
7	Ufficio Postale T.T.	1 graduato e 3 uomini, 1 cc.rr.	1 sentinella	si propone il servizio
8	Municipio	idem come sopra	idem	idem
9	Sottoprefettura	idem come sopra	idem	(in atto)
10	Palazzo di Giustizia	1 sottuff., 1 graduato, 6 uomini	idem	(in atto)
11	Caserma 24° Ftr.	presidiata dal Btg.		
12	Carceri giudiziarie	1 sottuff., 1 graduato, 6 uomini, 2 cc.rr.	2 sentinelle	si propone il servizio
12-bis	Ponte sul torrente Brjislijn	1 graduato e 3 uomini	1 sentinella	(in atto)

Slika 9: Del italijanskega varnostnega načrta za Novo mesto z določitvijo števila vojakov na posameznih varnostno pomembnih točkah, 12. maj 1941.

Slika 10: Italijani in kasneje tudi Nemci so mesto utrjevali. Vsi dohodi v mesto so bili zastraženi in ob prehodu zapore so vse legitimirali. Na sliki ženske pred zaporo v Novem mestu 1942.

Slika 11: Domobranci v Novem mestu.

Ria Bačer se spominja dolgih vrst za dovolilnice, ki jih je na sodniji izdajal nek Italijan Silesi. Njen oče ni mogel čakati v vrsti nekaj ur zato ga je zamenjala. »Kar naenkrat pride ven iz sodnije nek uniformiran Italijan iz zavpije: »Živih kur ne sprejemamo«. Ljudje so jim namreč nosili vse sorte.« Dovolilnice so bile različne. Enodnevno so dobili, če so šli denimo kupovat nekaj na deželo. Če si hodil v šolo ali na njivo, pa drugačno. Na prehodu so jih strogo pregledali. Najbolj pogosto so pošto, pa tudi pištole, skrivoma nosili v kanglicah za mleko ali v otroških vozičkih. Mladim, luštnim puncam, so znali tudi malo čez prste pogledati.[26]

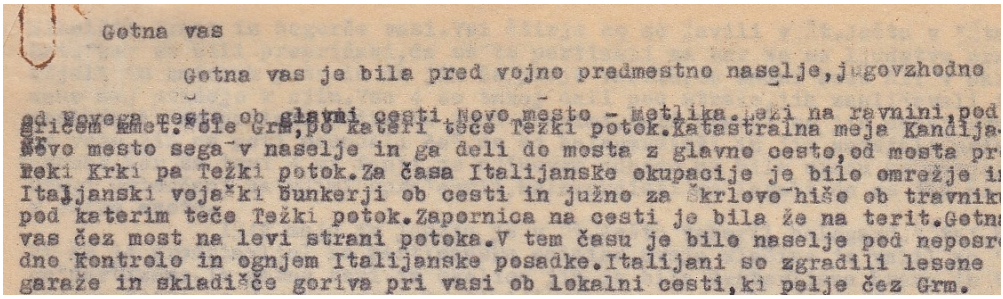
Gotna vas

Gotna vas je bila pred vojno predmestno naselje, jugovzhodno od Novega mesta ob glavni cesti Novo mesto - Metlika. Leži na ravnini, pod gričem kmet. oče Grm, po kateri teče Težki potok. Katastralna meja Kandija-Novo mesto sega v naselje in ga deli do mosta z glavne ceste, od mosta pr reki Krki pa Težki potok. Za časa Italijanske okupacije je bilo omrežje i Italijanski vojaški bunkerji ob cesti in južno za Škrlevo hiše ob travnik pod katerim teče Težki potok. Zapornica na cesti je bila že na terit. Gotn vas čez most na levi strani potoka. V tem času je bilo naselje pod neposr dno kontrolo in ognjem Italijanske posadke. Italijani so zgradili lesene garaže in skladišče goriva pri vasi ob lokalni cesti, ki pelje čez Grm.

Slika 12: Pri hiši Škerljevih v Gotni vasi so bili trije bunkerji.

Slika 13: Borut Škerlj pri ostankih bunkerja.

Prehod v Gotni vasi, ob cesti proti Beli krajini, je bil pri Škerljovi hiši, v katero so se naselili Italijani. Okoli hiše pa so postavili tri bunkerje, ostanki enega so še ohranjeni.[27]

26 *Ria Bačer, Na ograji je bila konjska glava (Novo mesto 1941–1945).*

27 *Borut Škerlj, Trije bunkerji.*

Svojevrsten upor proti italijanski oblasti so izvedli dijaki in dijakinje gimnazije Novo mesto. Ko se je 1. decembra 1941 pričel pouk, so dijaki po dogovoru vstali za eno minuto in molčali, da bi tako počastili spomin na združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov v eno državo – Kraljevino SHS. Ko je visoki komisariat izvedel za to demonstracijo, je izdal odlok IV. št. 7941 z dne 2. decembra 1941, s katerim so bili izključeni za tekoče šolsko leto brez pravice do prestopa na kak drug zavod vsi učenci, »ki so se udeležili demonstracij celotnega razreda s tem, da so skupno vstali 1. decembra.«[28] Izključno tistim dijakom, ki so zaprosili za sprejem v italijansko mladinsko organizacijo GILL (*Gioventu italiana di littorio di Lubiana*; Italijanska liktorska mladina Ljubljanske pokrajine), je bila kazen izključitve preklicana. Takih dijakov je bilo 33 učencev in 36 učenk, skupaj 69 ali 34,33 % vseh izključenih dijakov. Izven šole je ostalo 62 učencev in 70 učenk, skupaj 132 dijakov ali 65,67 % vseh izključenih dijakov.[29]

Ker je bilo število izključenih dijakov, ki niso postali člani GILL-a, le precejšnje, zaključek polletja in leta pa še daleč, se je v uporniškem gibanju (OF) porodila misel, da se za te izključene dijake ustanovi posebna ilegalna gimnazija. V Novem mestu je bilo takrat več brezposelnih profesorjev, ki so prebežali a Štajerske, Prekmurja in drugod. V strogi konspiraciji so organizirali ilegalno gimnazijo z rednim poukom. Delovala je od 18. decembra 1941 pa do številnih aretacij konec marca 1942, ko je okupatorjeva policija zaprla glavnega organizatorja pouka in še nekaj drugih profesorjev.[30]

Slika 14: Dijaška izkaznica Martine (Tinčike) Pečarič, kasneje poročena Jug. Šolsko leto 1941/42.

28 *Martina (Tinčika) Jug, Vsi, ki smo vstali, smo bili izključeni.*

29 Dodič, *Dvesto petindvajset let novomeške gimnazije*, 194, 195.

30 Prav tam.

Sporočila v času med 1. in 2. redovalno sejo razrednega učiteljskega zbora:

L'alunna è stato esclusa secondo il §43 linea 2 della legge della Scuola Media e in base dell'ordinanza dell'Alto Commissariato per la Provincia di Lubiana IV. № 7941/, addì 2. dicembre 1941/XX. togliendole il diritto di iscriversi in qualsiasi altro Istituto della Provincia di Lubiana/.

Učenka je bilo po §43 točka 2 zakona o srednjih šolah izključena za tekoče šolsko leto na osnovi odredbe Visokega komisariata za Ljubljansko pokrajino IV. Št. 7941/, z dne 2. decembra 1941/XX. brez pravice, da bi mogla prestopiti na kak drug zavod v Ljubljanski pokrajini.

Novo mesto 12. dicembre 1941/XX, decembra

Jan Jug

— 8 —

Regno Italiano Provincia di Lubiana
Ginnasio Reale a Novo mesto
Reálna gimnazija v Novem mestu
Kraljevina Italija-Ljubljanska pokrajina

Slika 15: Obvestilo dijakinji Martini (Tinčiki) Pečarič, da je izključena iz gimnazije, Novo mesto, 12. december 1941.

Slika 16: Martina (Tinčika) Jug v Metliki, 31. oktober 2020.

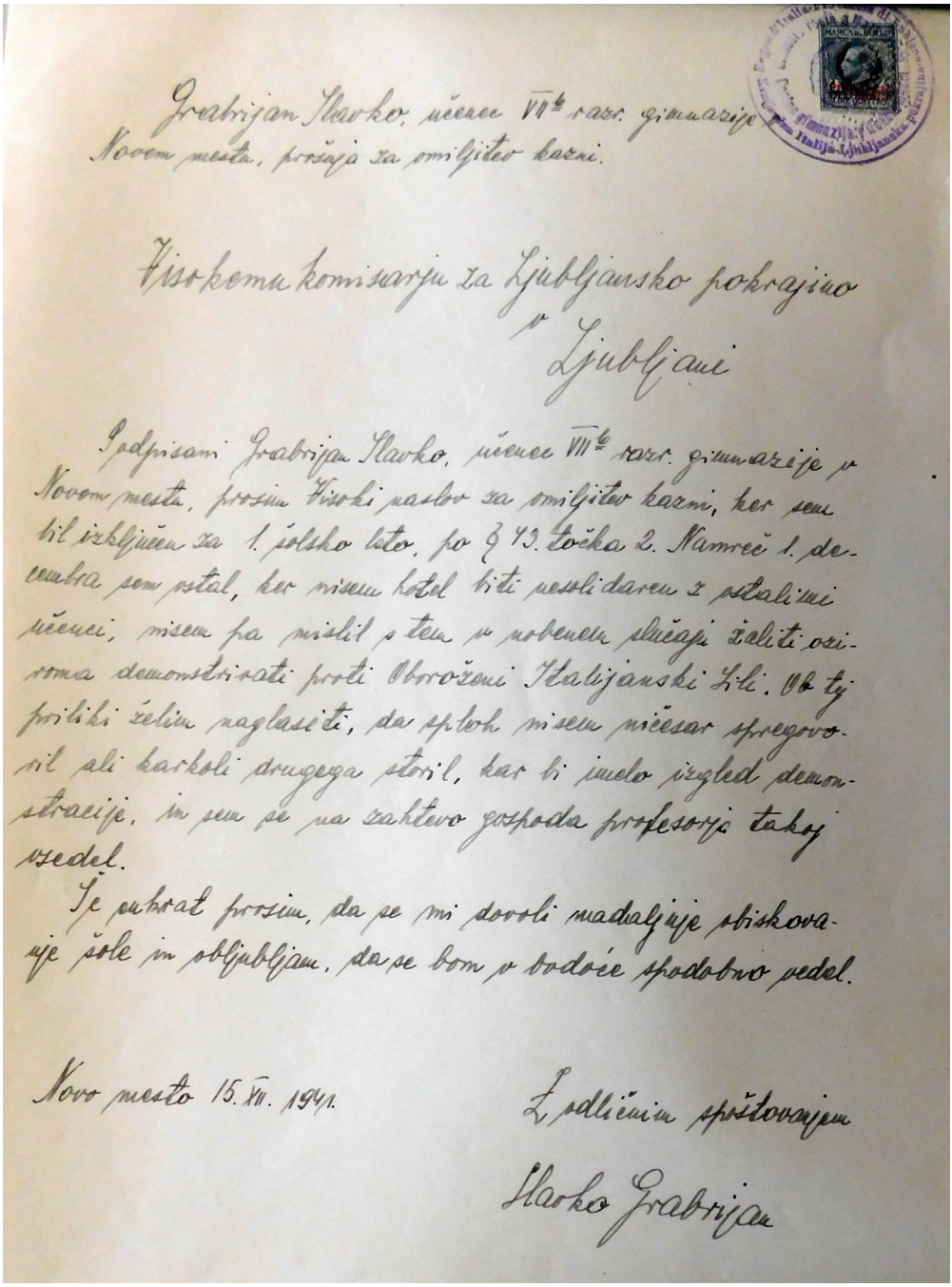

Grabrijan Slavko, učenec VII^b razr. gimnazije v Novem mestu, prošnja za omiljitev kazni.

Visokemu komisarju za Ljubljansko pokrajino
v
Ljubljani

Podpisani Grabrijan Slavko, učenec VII^b razr. gimnazije v Novem mestu, prosim Visoki naslov za omiljitev kazni, ker sem bil izključen za 1. šolsko leto, po § 43. točka 2. Namreč 1. decembra sem ostal, ker nisem hotel biti nesolidaren z ostalimi učenci, nisem pa mislil s tem v nobenem slučaju žaliti oziroma demonstrirati proti Oboroženi Italijanski Sili. Ob tej priliki želim naglasiti, da sploh nisem ničesar spregovoril ali karkoli drugega storil, kar bi imelo izgled demonstracije, in sem se na zahtevo gospoda profesorja takoj vsedel.

Še enkrat prosim, da se mi dovoli nadaljuje obiskovanje šole in obljubljam, da se bom v bodoče spodobno vedel.

Novo mesto 15. XII. 1941.

Z odličnim spoštovanjem

Slavko Grabrijan

Slika 17: Ena od prošenj za ponovni vpis na gimnazijo. Upoštevane so bile izključno tiste, v katerih so dijaki zaprosili za sprejem v italijansko mladinsko organizacijo GILL.

Konec leta 1943, po italijanski kapitulaciji, ko so mesto zasedli Nemci, so bili nekateri dijaki ponovno izključeni. Takratna dijakinja Ria Bačer se spominja, da je vodstvo gimnazije kmalu po začetku pouka sklicalo dijake na dvorišče gimnazije. Pojavil se je ravnatelj Ivan Dolenc, ki je imel tak govor, da ga še danes ne more pozabiti. Kako so med pošteno mladino, ki je prišla na gimnazijo, tudi taki, ki so hoteli iti na partizansko gimnazijo, pa tudi taki, katerih starši so pri partizanih. Takemu gnoju pa ne bomo dopustili, da bi se šolal na naši gimnaziji in usmrajeval našo pošteno mladino.

»Tak govor je imel, da je bil kar slinast. Potem so dijaki, ki so bili vključeni v katoliško akcijo, začeli vpiti »Ven z njimi«. Sledilo je branje imen tistih, ki so morali zapustiti šolo. Tudi moje. Bila sem čisto paf, saj nisem nič naredila. Nato so naredili špalir, mi smo šli ven, oni pa so nas pljuvali in kričali smrt. Domov sem prijokala. Če bi se včlanili v katoliško akcijo, bi nas pustili nazaj v šolo, kar pa moji starši niso dovolili.«

Potem se je privatno šolala, na srečo so njeni starši imeli dovolj sredstev, pri profesorjih, ki so izgubili službo in so bili brez dohodkov.[31]

Slika 18: Izključene iz gimnazije Cirila Dular, Ria Bačer in Irena Podbevšek, Novo mesto, 1944.

Dneve pred in po italijanski okupaciji (od 22. avgusta do 26. oktobra 1943) je Slavica Moškon podrobno opisala v dnevniku. Dvaindvajsetega avgusta 1943 je zabeležila, da je nad Novim mestom krožil avion, ki je gotovo prinašal kakšne novice. In res so naslednji dan zvedeli, da je odstopil Mussolini. Vse bolj je bilo zaznati, da Italija peša in izgublja, da so izgubili Sicilijo in da so se začeli boji v Kalabriji. Iz radia so izvedeli, da tudi Nemcem ne kaže dobro na ruski fronti. Osmega septembra se je raznesla vest, da je Italija kapitulirala.

Mladina je bila zelo navdušena, starejši pa so bili bolj resnih obrazov in so med seboj šušljali, da se bo sedaj pri nas vojna šele začela.

31 *Ria Bačer, Na ograji je bila konjska glava (Novo mesto 1941–1945).*

V četrtek, 9. septembra, so se pričeli Italijani zbirati za odhod. Opolnoči jo je prebudilo partizansko petje. Zjutraj ob peti uri je bil trg poln partizanov, civilistov in Italijanov. Ob drugi uri popoldne so Italijani odšli, nekateri pa so ostali in se pridružili partizanom.

Popoldne je šivala partizanske zastave, ki so jih morali razobesiti hišni posestniki, stanovalci pa so morali okrasiti okna. Zvečer je bilo na trgu polno ljudi, ki so poslušali partizanske govore, eden je govoril tudi angleško.

Gotovo gre za majorja Jonesa, ki je takrat skupaj z Borisom Kidričem in Jako Avšičem sodeloval na pogajanjih na poveljstvu italijanske divizije Isonzo. Terjali so brezpogojno izročitev celotne vojaške opreme, obenem pa so italijanski vojski zagotavljali varen odhod v Italijo. [32]

Slika 19: Partizani razorožujejo divizijo Isonzo v Novem mestu, 10. septembra 1943.

Slavica je naslednje dni šivala partizanke kape in moško ter žensko perilo za partizane. Na obrtnem združenju so se namreč dogovorili, kaj bo katera od šivilj šivala. V torek štirinajstega septembra je šivala srajce, ko so naenkrat zaslišali avione. V nekaj minutah so začele padati bombe, stekla so pokala, ljudje so bežali v kleti. Prestrašeni so gledali gost dim in prah, ki se je valil iz sosednjih hiš, zadetih od bomb.

32 Štampohar, *Iz novejše zgodovine Novega mesta*, 81.

Slika 20: Hotel Koklič po nemškem bombardiranju 14. septembra 1943. V tej hiši so leta 1848 prvič na Kranjskem zaigrali Linhartovega *Matička* v slovenskem jeziku.

Ko se je malo pomirilo, so šli ven iz zaklonišča. Nudil se jim je strašen prizor. Prav pod oknom njenega stanovanja je bila razmesarjena človeška noga, malo vstran roka, naokrog pa še drugi deli telesa. Četudi je bilo tako grozno, so bili lahkomiselno radovedni, namesto da bi hitro spokali in bežali iz mesta, je šla z Marjanom in Tončko ogledovat, kje so padle bombe. V bližini od Bergmanove hiše naprej po Ljubljanski cesti so bile hiše zelo poškodovane, pred Seidlovo hišo je bila velika jama, kamor je padla bomba nekako štiri metre od te jame, v veži je ležalo žensko truplo brez ene noge, malo naprej zopet eno žensko truplo in eno otročje staro tri do štiri leta. Kobetova trgovina je bila vsa razdejana, Kokličev hotel je bil tudi zelo razdejan, pred Kalčičevo hišo je stal voz z vojaškimi oblekami in čevlji, vprežena sta bila dva debela konja, razmesarjena od drobcev bombe. Pred žandarmerijo je bila velika jama, bomba, ki ji je bila najbrž namenjena je zgrešila. Ponovno so prileteli avioni in spet so padale bombe.

Naslednje dni je bilo še nekaj bombnih napadov. V petek 17. septembra, v noči iz četrtka na petek, pa jih je pod oknom zbudil glas partizanke, ki jim je prišla povedat, da bodo ob pol štirih zjutraj podrli železniški most. V največji naglici se je skupaj z otroki oblekla in odšla na prosto, kjer so okoli pol petih slišali močan pok. Partizani so podrli železniški most. Naslednje dni so avioni zopet prileteli, bombardirali pa niso.

Slika 21: Partizani so 18. septembra 1943 porušili železniški most čez Krko.

Slika 22: Skupina Novomeščanov in Bršljinčanov pred zakloniščem pod železniško postajo.

Slika 23: Florjanov trg po nemškem bombardiranju 3. oktobra 1943.

V nedeljo, 3. oktobra, je Slavica z otroki odšla na trgatev v Dol (pri Šmarjeti). Imeli so srečo, ker so ravno ta dan Nemci še huje kot prvič bombardirali Novo mesto. Tokrat je bilo razbito tudi njeno stanovanje. Šestega oktobra je pobrala, kar je v stanovanju ostalo vrednega, in se preselila v Zbure, kjer je imela najeto sobo.

V četrtek, 21. oktobra, so prišli Nemci v Novo mesto. Zasedli so pomembne urade in bunkerje ter prek dneva pobili 26 ljudi. Glavnina I. SS tankovskega grenadirskega polka je nadaljevala pot v Belo krajino, posadka v mestu pa je v naslednjih dneh izvršila nove zločine. V Žabji vasi in Bršljinu, na vrtni ograji gostilne na Ločenski cesti, so obesili šest civilistov in partizanov.[33]

V sredo, 10. novembra, se je Slavica Moškon iz Zbur z veliko težavami vrnila v Novo mesto. Ceste so bile prekopane, mostovi podrti. Pri tem zapiše, da je imela tudi veliko sreče, ker so

Nemci v petek, 11. novembra, mesto povsem zaprli, in niso pustili več vanj niti ven iz njega.

Slika 24: Ob vpadnicah v mesto so Nemci namestili betonske piramide, preprečevale naj bi motoriziran vpad partizanov.

33 Prav tam, 82, 83.

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 je bilo mesto 42 dni svobodno, sledil je vdor Nemcev, ki so obrambno črto okoli mesta še razširili in utrdili z bunkerji in strelskimi jarki.[34] Istočasno pa so dodatno mejo gradili bliže mestu. Ob vpadnicah v mesto, denimo na Kandijskem mostu, so namestili betonske piramide, da ni mogel voz mimo. Bali so se, da bi partizani vdrli s kakšno motorizacijo.[35] Po pripovedovanju Milene in Antona Škerlja so se v Gotni vasi, v neposredni bližini Novega mesta, krajani skrivali pred Nemci. Ko se je razvedelo, da prihaja kakšna oborožena nemška enota, so se ljudje poskrili v grmovje ob bližnjem potoku. »Posamezne hiše smo imele kar svoje grmovje, da si nismo konkurirali.«[36]

Danes je v celoti ohranjen nemški bunker ob potoku Težka voda. Leta 1967 so ga nadzidali s transformatorjem, ki je še vedno v svoji funkciji.[37] Drugi povsem ohranjen nemški bunker pa se nahaja na lokaciji Drska.[38]

Slika 25: Nemški bunker na Drski, 15. februar 2019.

34 *Rudolf Sever in Judita Podgornik Zaletelj, Protitankovski bunker v Novem mestu.*

35 *Ria Bačer, Na ograji je bila konjska glava (Novo mesto 1941–1945).* Bačer, *Novo mesto, pet držav, Iztrgano pozabi, 2014, 54.*

36 *Milena in Anton Škerlj, Hudič jih je vzel.*

37 *Blaž Štangelj, Transformator na bunkerju.*

38 *Rudolf Sever in Judita Podgornik Zaletelj, Protitankovski bunker v Novem mestu.*

Šentjernej

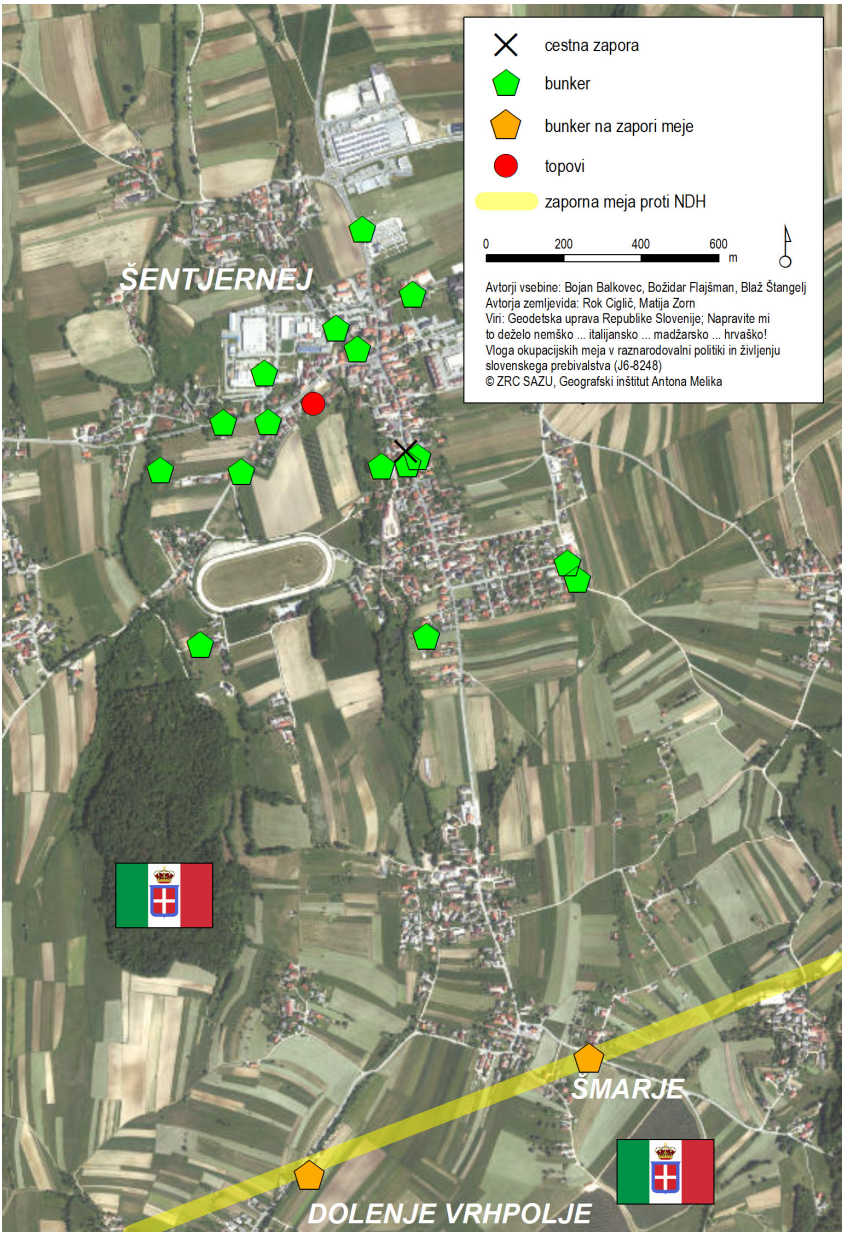

Slika 26: Zemljevid ožičenega in utrjenega Šentjerneja, izrisan na podlagi skice, ki jo hranijo v Kartuziji Pleterje. Vrisana je tudi obrambna linija, ki so jo Italijani gradili proti Neodvisni državi Hrvaški, da bi preprečili prehajanje meje slovenskim in hrvaškim partizanom.

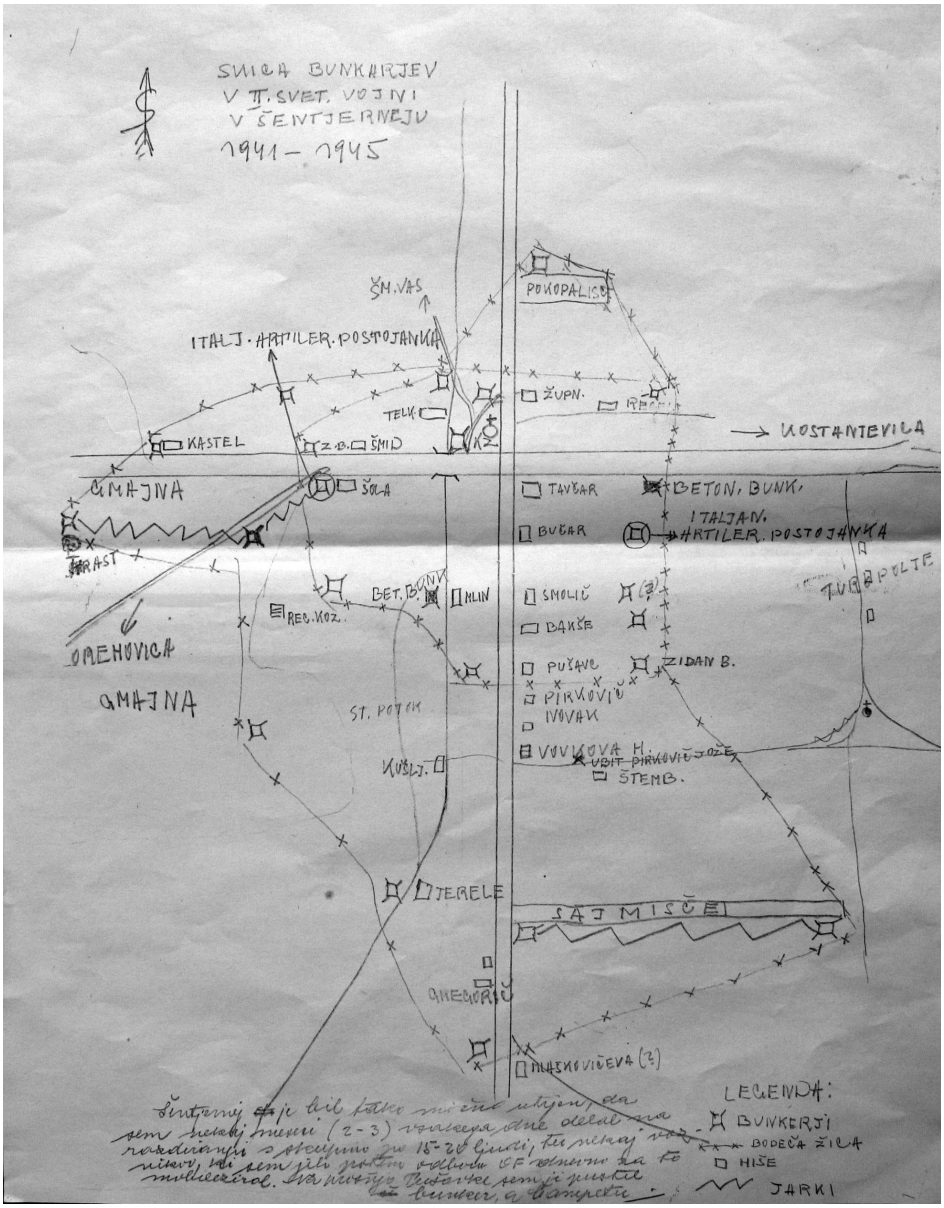

Slika 27: Skica ožičenega in utrjenega Šentjerneja.

Iz partizanske skice in iz zemljevida je razvidno, kako so italijanski okupatorji utrdili Šentjernej. Obdali so ga z dvema obročema bodeče žice in bunkerjev. Prvi obroč je obsegal mestno jedro, drugi je potekal po obrobju.[39] V centru mesta, na šolskem dvorišču, so

39 *Stanko Kušljan, Šentjernej je bil 3x ograjen.*

postavili topovsko baterijo, s katero so obstreljevali partizanske položaje na Gorjancih. Tone Kovačič se spominja: »Če je kje počlo ponoč, pa da je ob polnoči počlo, so začeli s topovi mlatit in so mlatili do jutra, dokler ni bil dan. Da so videli, da ne bo nobenega blizu.«[40]

Mesto so okrasili z italijanskimi zastavami in portreti Mussolinija, kar je lepo vidno s fotografije Dan mlačve, ki jo hranijo v Dolenjskem muzeju v Novem mestu.

Slika 28: Italijanski vojaki v Šentjerneju, 1942.

V bližini je potekala še zapora meje proti Neodvisni državi Hrvaški (NDH), prav tako zgrajena iz bunkerjev in bodeče žice, zavarovana s strelskimi jarki.[41] Partizan Stanko Kušljan se spominja, da takrat meje s Hrvaško na Gorjancih ni bilo, ker je ni nihče branil. Na Gorjancih so bili partizani.[42] Italijani so zato gradili zaporo pod Gorjanci in prek Gorjancev vse do mostu čez Kolpo pri Rosalnicah v Beli krajini.[43]Kljub temu so mejo partizani večkrat prehajali, tudi podnevi.[44]

40 *Janez Kuhelj in Tone Kovačič, Topovi v Šentjerneju.*

41 *Stanko Kušljan, Takrat hrvaška meja ni obstajala.*

42 Prav tam.

43 *Anton Palčič, Gozd je moral posekati. Andrej Božič, Bunker pri Cistercijanskem samostanu.*

44 *Stanko Kušljan, Pri belem dnevu je šla Cankarjeva brigada čez mejo.*

Na fotografiji se je ohranil italijanski bunker v Šmarju, ki ga je kmalu po vojni fotografiral pater Hugo Rožnik, fotografijo hrani samostan v Pleterjih. Desno od bunkerja je bil bivalni del, ki je bil v času fotografiranja že porušen. Po pričevanju Janeza Kuhelja si je po vojni eden od krajanov gradil hišo iz materiala porušenega bunkerja.[45]

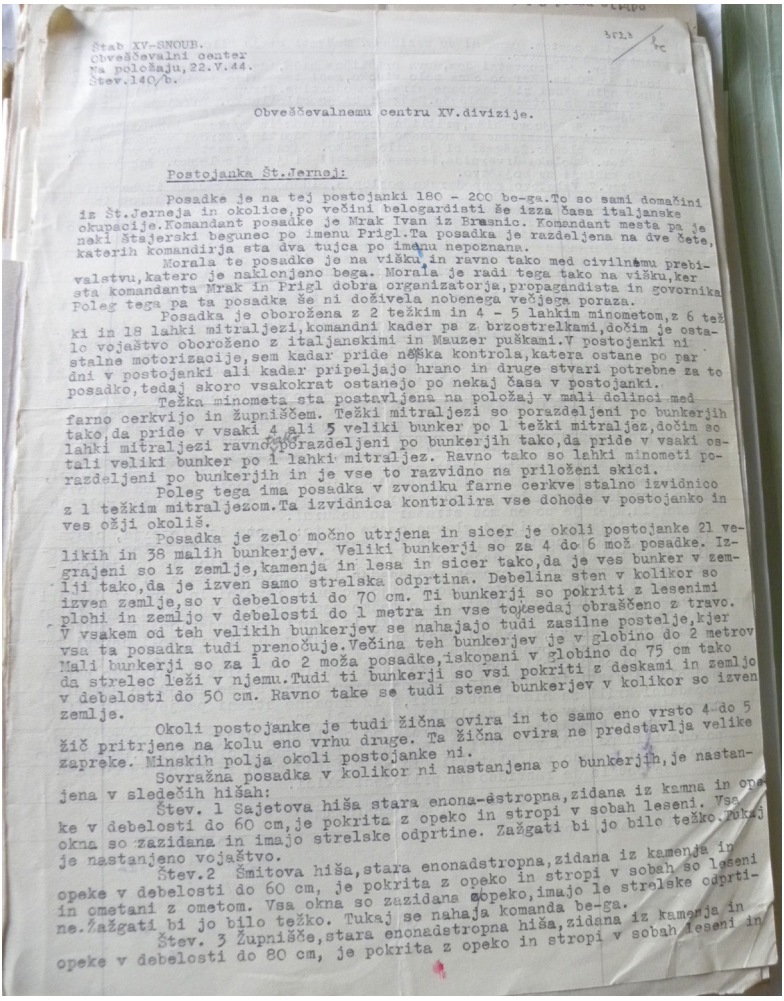

Štab XV-SNOUB.
Obveščevalni center
Na položaju, 22.V.44.
Štev.140/b.

Obveščevalnemu centru XV.divizije.

Postojanka Št.Jerneji:

Posadke je na tej postojanki 180 - 200 be-ga.To so sami domačini iz Št.Jerneja in okolice,po večini belogardisti še izza časa italjanske okupacije.Komandant posadke je Mrak Ivan iz Brusnic. Komandant mesta pa je neki štajerski beguneo po imenu Prigl.Ta posadka je razdeljena na dve čete, katerih komandirja sta dva tujca po imenu nepoznana.

Morala te posadke je na višku,in ravno tako med civilnemu prebivalstvu,katero je naklonjeno bega. Morala je radi tega tako na višku,ker sta komandanta Mrak in Prigl dobra organizatorja,propagandista in govornika Poleg tega pa ta posadka še ni doživela nobenega večjega poraza.

Posadka je oborožena z 2 težkim in 4 - 5 lahkim minometom,z 6 težki in 18 lahki mitraljezi,komandni kader pa z brzostrelkami,dočim je ostalo vojaštvo oboroženo z italjanskimi in Mauzer puškami.V postojanki ni stalne motorizacije,sem kadar pride nemška kontrola,katera ostane po par dni v postojanki ali kadar pripeljajo hrano in druge stvari potrebne za to posadko,tedaj skoro vsakokrat ostanejo po nekaj časa v postojanki.

Težka minometa sta postavljena na položaj v mali dolinci med farno cerkvijo in župniščem. Težki mitraljezi so porazdeljeni po bunkerjih tako,da pride v vsaki 4 ali 5 veliki bunker po 1 težki mitraljez,dočim so lahki mitraljezi ravno porazdeljeni po bunkerjih tako,da pride v vsaki ostali veliki bunker po 1 lahki mitraljez. Ravno tako so lahki minometi porazdeljeni po bunkerjih in je vse to razvidno na priloženi skici.

Poleg tega ima posadka v zvoniku farne cerkve stalno izvidnico z 1 težkim mitraljezom.Ta izvidnica kontrolira vse dohode v postojanko in ves ožji okoliš.

Posadka je zelo močno utrjena in sicer je okoli postojanke 21 velikih in 38 malih bunkerjev. Veliki bunkerji so za 4 do 6 mož posadke. Izgrajeni so iz zemlje,kamenja in lesa in sicer tako,da je ves bunker v zemlji tako,da je izven samo strelska odprtina. Debelina sten v kolikor so izven zemlje,so v debelosti do 70 cm. Ti bunkerji so pokriti z lesenimi plohi in zemljo v debelosti do 1 metra in vse to sedaj obraščeno z travo. V vsakem od teh velikih bunkerjev se nahajajo tudi zasilne postelje,kjer vsa ta posadka tudi prenočuje.Večina teh bunkerjev je v globino do 2 metrov Mali bunkerji so za 1 do 2 moža posadke,iskopani v globino do 75 cm tako da strelec leži v njemu.Tudi ti bunkerji so vsi pokriti z deskami in zemljo v debelosti do 50 cm. Ravno take so tudi stene bunkerjev v kolikor so izven zemlje.

Okoli postojanke je tudi žična ovira in to samo eno vrsto 4 do 5 žič pritrjene na kolu eno vrhu druge. Ta žična ovira ne predstavlja velike zapreke. Minskih polja okoli postojanke ni.

Sovražna posadka v kolikor ni nastanjena po bunkerjih,je nastanjena v sledečih hišah:

Štev. 1 Sajetova hiša stara enona-ostropna,zidana iz kamna in opeke v debelosti do 60 cm,je pokrita z opeko in stropi v sobah leseni. Vsa okna so zazidana in imajo strelske odprtine. Zažgati bi jo bilo težko.Tukaj je nastanjeno vojaštvo.

Štev.2 Šmitova hiša,stara enonadstropna,zidana iz kamenja in opeke v debelosti do 60 cm, je pokrita z opeko in stropi v sobah so leseni in ometani z ometom. Vsa okna so zazidana z opeko,imajo le strelske odprtine.Žažgati bi jo bilo težko. Tukaj se nahaja komanda be-ga.

Štev. 3 Župnišče,stara enonadstropna hiša,zidana iz kamenja in opeke v debelosti do 80 cm, je pokrita z opeko in stropi v sobah leseni in

Slika 29: Prva stran partizanskega opisa postojanke Šentjernej, 22. maj 1944.

45 *Janez Kuhelj, Iz ostankov bunkerja si je gradil hišo.*

Slika 30: Tone Kovačič in Janez Kuhelj sta pokazala dvorišče za Kovačičevo hišo, v času vojne je bilo tu šolsko dvorišče, kjer so Italijani postavili šest topov.

Podroben opis postojanke Šentjernej so devet mesecev po italijanski kapitulaciji 22. 5. 1944 podali partizani v obveščevalnem centru XV. divizije. Med drugim so navedli, da je v postojanki 180 do 200 belogardistov in da so zelo močno utrjeni z 21 velikimi in 38 malimi bunkerji.[46] Belogardistični bataljon pa je imel svojo postojanko od 15. 10. 1942 do 8. 9. 1943 v Dolenji Brezovici pri Šentjerneju.[47] Na spominski plošči, vzidani na fasado njihove postojanke, lahko preberemo, da je bilo v njej mučenih 177 ljudi, med njimi pesnik Ivan Rob. Pobitih je bilo 39 ljudi.

46 ARS, SI AS 1859 VII. Korpus, te.7, p. e. 165.

47 *Janez Kuhelj, Belogardistična postojanka v Dolenji Brezovici.*

Slika 31: Domobranci v Šentjerneju.

Slika 32: Hiša v Dolenji Brezovici pri Šentjerneju, kjer je imel svojo postojanko belogardistični bataljon.

Kostanjevica na Krki

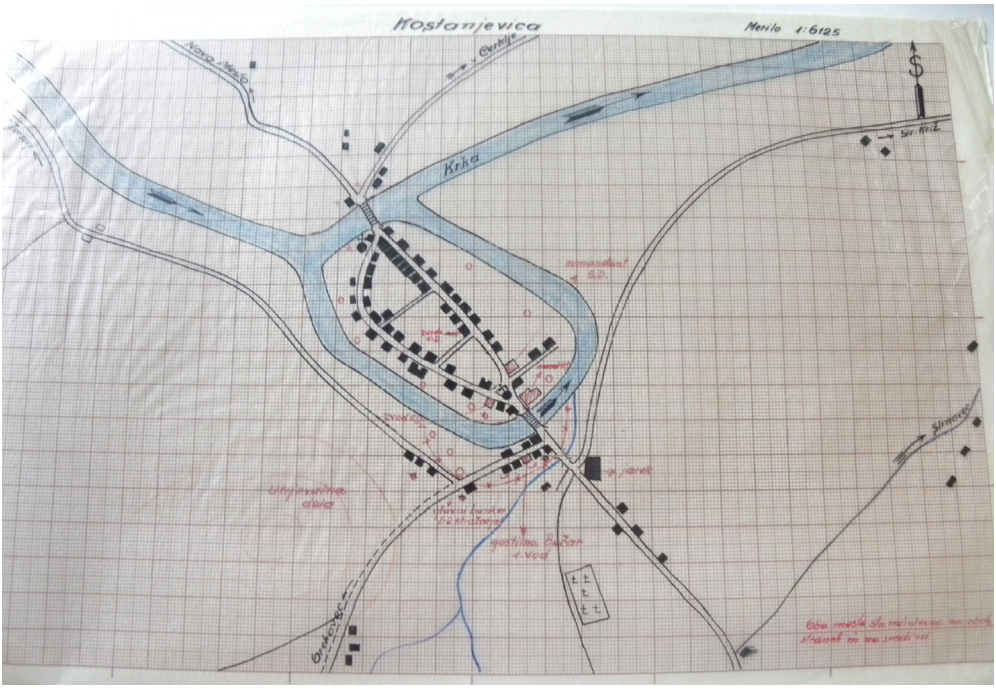

Slika 33: Partizanska skica okupirane Kostanjevice na Krki.

V Kostanjevici na Krki je meja med Italijo in Nemčijo potekala po reki Krki.[48] Na mostu na severni strani je bil meddržavni mejni prehod, ki pa je bil praktično neuporaben, ker je bila nemška meja izredno stroga, da ljudje niso mogli niti do svojih njiv. Po pripovedovanju Jožeta Jankoviča pa italijanska meja ni bila tako stroga.[49] Na južnem mostu so Italijani imeli stražo in tisti, ki je hotel ven iz mesta, je moral pokazati posebno dovolilnico. Pri tem so ga stražarji kar dobro pregledali. Posebej v času, ko so imeli v vinogradu najete delavce in jim je bilo treba dostaviti hrano, je bilo težko prepričati italijanske stražarje, da hrana ni za partizane, ki so bivakirali za cerkvijo Matere božje na Slinovcah. Ob neki priložnosti je njegova stara mama, oblečena v dolgo, široko krilo privezala šunko kar za svoje stegno. Italijani so z mitraljezom, obrnjenim proti Jerovcam, Štajngrabnu in Materi božji nadzirali ta prostor. Domačini, ki so imeli njive v tem rajonu, so morali italijansko komando obvestiti, da bodo šli na polja. Kmetje so bili še posebej opozorjeni, da ne smejo hoditi s koso na rami, ker bi ta preveč spominjala na puško.[50]

48 *Jože Jankovič, Rešil sem enega ptička.*

49 *Jože Jankovič, Dotik z mejo je bil smrtonosen.*

50 Janez Zakšek, Stanko in Jože, ki sta doma v Kostanjevici na Krki, živita pa v Ljubljani in Kamniku, Kostanjeviške novice, december 2011, 29.

Stanko Gajšek je hodil ven iz mesta k Laknarjevim po mleko. Potreboval je dve prepustnici. Mimo italijanske straže na mostu je šel največkrat, ne da bi jo pokazal, ker so ga vojaki v glavnem poznali. Potem je šel mimo pokopališča, kjer se je že začenjal partizanski teritorij, in če je po naključju naletel na partizane, je moral pokazati njihovo dovolilnico. V njej je bil odtisnjen žig, narejen s pečatnikom iz krompirja. Včasih, ko je s kanglico v roki počasi stopal po cesti, se je začelo streljanje in potuhnjen za pokopališkim obzidjem je moral počakati, da se je vse nehalo.[51]

Slika 34: Jože Jankovič pred severnim mostom v Kostanjevici na Krki.
Reka Krka je bila meja med Italijo in Nemčijo.

Na nemški strani, tik ob reki Krki, so Hribarjevi imeli parno žago. Zraven so imeli sušilnico lesa, ki so jo Nemci uporabljali kot bunker. V njihovi stanovanjski hiši pa so Nemci uredili komandno mesto za stražarska mesta ob reki Krki. Še danes so na podstrešju ohranjeni ostanki žic in anten od nemških oddajnikov.[52]

Po kapitulaciji Italije so Kostanjevico za krajši čas zasedli partizani, nakar so prišli Nemci skupaj z domobranci.[53]

51 Prav tam.

52 *Valentin Hribar, Levi breg Krke so izselili.*

53 *Jože Jankovič, Rešil sem enega ptička.*

Slika 35: Italijanska posadka pred južnim mostom v Kostanjevici na Krki. Razvidno je, kako so nekatere hiše zaščitili in spremenili v bunkerje, 1942.

Slika 36: Valentin Hribar v Kostanjevici na Krki, na levem bregu Krke, pred nekdanjo sušilnico lesa, ki so jo Nemci spremenili v bunker. Skrajno levo je njegova hiša, ki je Nemcem služila kot obmejna postojanka.

Mirenska dolina

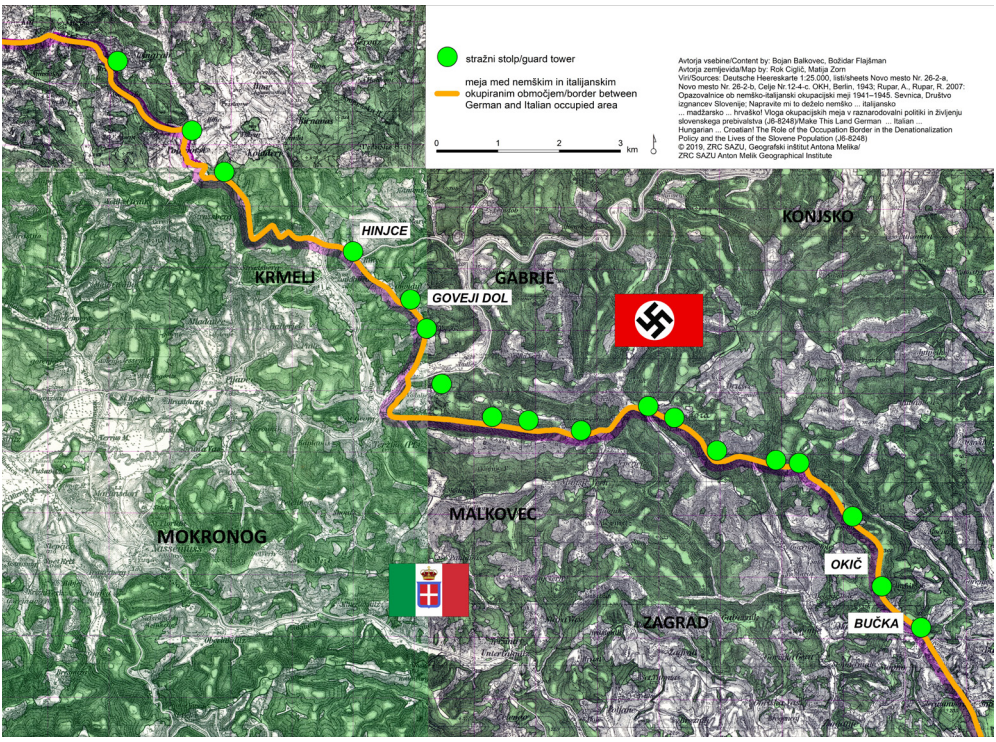

Slika 37: Del Dolenjske na zemljevidu z označeno okupacijsko mejo med Nemčijo in Italijo. Dodatno so označene tudi lokacije nekdanjih nemških stražnih stolpov.

Ljudje na območju Tržišča so Nemce razmeroma ugodno sprejeli zaradi močne nemške propagande in domače pete kolone. Zlasti tisti, ki so dolga leta krize in po njej živeli v veliki bedi, so si od okupacije obetali preobrat na boljše življenje. Nekateri so tudi menili, da so na boljšem od tistih, ki so prišli pod italijansko oblast. V Tržišču in v nekaterih sosednjih krajih so 12. aprila 1941 v pozdrav nemški okupaciji postavili mlaj in razobesili nemške zastave. Ko se je razvedelo, da bodo nekateri kraji prišli pod italijansko okupacijo in da jih bo nemška vojska zapustila, je posebna delegacija odšla na nemško komando v Šmarjeto s prošnjo, naj meje ne prestavljajo. Posamezniki so celo samovoljno prestavljali mejne znake v škodo Italije.[54]

54 *KS Tržišče v NOB*, 11.

Slika 38: Nemški graničarji na meji med Nemčijo in Italijo.

Na območju Mirenske doline[55] je meja potekala čez Krmelj, vzhodno od Tržišča,[56] Zgornjih Vodal, Telč in Pečice ter zahodno od Bučke.[57] Nemško-italijanska razmejitvena komisija, ki je delala na terenu do 13. septembra 1941, je napravila le nekaj manjših popravkov.[58]

Eden od tovrstnih popravkov se je zgodil zaradi rudnika v Krmelju. Po pripovedovanju Rafaela Rafka Blažiča iz Tržišča in Marjana Zamana iz Hinjc je bila okupacijska meja prvotno zastavljena tako, da bi Krmelj spadal pod Nemčijo.[59] 12. aprila 1941 je bil Krmelj prepljavljen z letaki, ki so oznanjali zasedbo po nemških oboroženih silah. V letakih so zahtevali oddajo orožja pod grožnjo smrti. Napovedan je bil tudi shod prebivalstva za 14. april 1941 pred gostilno Kos. Tega dne je v Krmelj prišlo nekaj oboroženih Nemcev, ki so stali ob avtomobilih in motociklih. Pri Kosu se je zbralo precej Krmeljčanov. Med uniformiranimi Nemci so bili tudi civilisti z rdečimi trakovi na rokah in kljukastim križem. Nemec je povedal same čudovite reči za tiste,

55 O premikanju meje na tem območju je veliko podatkov in spominov posameznikov zbral in objavil Janez Kos v knjigi: *Še pomnimo. Spomini Šentjancev, Krmeljčanov in Tržiščanov na izgnanstvo in begunstvo 1941– 1945*.

56 *Rafael Rafko Blažič, Meja je bila dobrih 500 metrov od Tržišča.*

57 *KS Tržišče v NOB*, 11.

58 Prav tam.

59 *Rafael Rafko Blažič in Marjan Zaman, Prvotna okupatorska meja pri Tržišču.*

ki bodo delali in ubogali, "Jugoslavije ni več" je dejal, " zbrisana je z zemljevida Evrope za vse večne čase."[60]

Na nagovarjanje lastnika rudnika, Italijana Venčeslava Jakila (po rodu primorskega Slovenca[61]) pa je večinski del Krmelja prišel pod italijansko oblast.[62] Nemci so v Krmelju okupirali dve hiši: stavbo rudarske bolnišnice in bližnjo rojstno hišo Ane Hočevar, družino pa so izgnali v Nemčijo. Ves ostali del Krmelja so okupirali Italijani.[63] Nemci so imeli v rudarski bolnišnici svojo postojanko, ki so jo partizani jeseni 1943 napadli in uničili.[64]

Iz tipkopisa Stanislava Rijavca je razvidno, da je ob kapitulaciji Italije fašistični komandant zbežal k Nemcem v omenjeno postojanko, ki je bila tik ob meji. Partizani iz Gubčeve brigade so prišli v Krmelj in začeli razoroževati Italijane. Vse je potekalo mirno, ker so bili Italijani brez svojega vodstva lahek plen. Štab IV. bataljona Gubčeve brigade s komandatom Jožetom Logarjem – Slovanom in političnim komisarjem Ivanom Strnadom je zavzel rudnik in po nalogu štaba divizije uničil rudnik in njegove naprave. Separacijo so uničili tako, da so zlili v bunkerje premoga nekaj mazuta in olja ter vse skupaj zažgali. Z minami so uničili tudi elektrarno, požgali so vagone in uničili železniško progo. Vse to se je dogajalo 9. in 10. septembra 1943. Nemci so dogajanje opazovali iz neposredne bližine, saj njihova postojanka od rudnika ni bila oddaljena niti 300 metrov. Partizani so zasedli mejno linijo in na mejnem prehodu, kjer je bila italijanska baraka, neposredno pred nosom Nemcev, dvignili na drog slovensko zastavo. To so počeli vsako jutro, na mejnem prehodu pa so pustili kot stražo tri partizane. To je trajalo skoraj ves september, dokler niso Nemci prodrli s tanki in vdrli v Krmelj. V borbi so partizani pri železniški postaji uničili tank in osebni avtomobil. Nemci so pobegnili in se do jesenske ofenzive niso več prikazali. Krmelj je živel v kratkem dihu svobode. Toda že naslednji mesec, v oktobrski ofenzivi, je prebivalstvo moralo zbežati iz Krmelja. Takrat so Nemci ustrelili 13 talcev, ženske in otroke pa so izselili v Boštanj ali v taborišča.[65]

60 Tipkopis Stanislava Rijavca na 26 straneh: *Krmelj na Dolenjskem med NOB*, Rogaška Slatina, 7. maj 1977. Arhiv Oskarja Zorana Zeliča.

61 Zelič, *Železniška proga Sevnica -Trebnje 110 let*, 184–186.

62 *Rafael Rafko Blažič in Marjan Zaman, Prvotna okupatorska meja pri Tržišču.*

63 *Ana Hočevar, Okupacijska meja v Krmelju.*

64 *Ana Hočevar, Bodeča žica v betonu.*

65 Rijavec, *Krmelj na Dolenjskem med NOB.*

Slika 39: Ana Hočevar z vnukinjo Blažko Pergovnik pred svojo rojstno hišo (desno). Ta hiša in nekdanja rudarska bolnišnica, ki se nahaja v neposredni bližini, sta bila edina objekta, ki so jih okupirali Nemci. Ves ostali del Krmelja so okupirali Italijani.

Med Jelovcem in Tržiščem je meja presekala tudi železniško progo med Sevnico in Trebnjim.[66] Sprva se je tudi "železniška meja" premikala, ker je v začetku okupacije tudi železniška postaja v Krmelju in Tržišču pripadla Nemčiji. Po ustalitvi nemško-italijanske meje oktobra 1941 so nemški potniški vlaki iz Sevnice vozili do končne obmejne postaje Jelovec, ki so jo Nemci sprva preimenovali v Jelovetz, kasneje, domnevno po preureditvi okrožja Brežice decembra 1942, ko je nastala nova občina Ruckenstein (sedež Gabrje), v katero je sodilo tudi območje Jelovca, pa so jelovško postajo preimenovali v Ruckenstein. Proga Trebnje – Krmelj je bila odtlej v vsej dolžini podrejena italijanskim državnim železnicam.

Novembra in decembra 1941 je po progi Trebnje – Sevnica peljalo veliko transportov, s katerimi je nemški okupator v okviru svojih krutih raznarodovalnih ukrepov vozil kočevske Nemce na izpraznjene domove množično izgnanih Slovencev iz obsavsko-obsoteljkega pasu.[67] Mednarodni promet med Trebnjim in Sevnico prek obmejne postaje Tržišče je bil ustavljen aprila 1943. Potniški promet na relaciji Trebnje – Krmelj pa je bil ustavljen 31. decembra 1942. Partizani so med italijansko okupacijo, še posebej

66 Rustja, *Dolenjske proge, Tiri in čas*, 87.

67 Zelič, *Železniška proga Sevnica-Trebnje 110 let*, 185.

intenzivno avgusta 1943, progo napadali in jo večkrat poškodovali. Požgana so bila vsa poslopja, porušeni mostovi, uničene naprave, sama proga pa na številnih mestih popolnoma razdrta. Nemci za to progo niso imeli interesa, zato je niso obnovili.[68]

Slika 40: Obmejna železniška postaja Jelovec januarja 1942.

Slika 41: Marjan Zaman in Rafael Rafko Blažič ob betonskih temeljih nemškega stražnega stolpa v Hinjcah nad Krmeljem. V ozadju se vidi obnovljena kmetija Marjana Zamana, ki so jo Nemci porušili, ker je bila v obmejnem pasu.

68 Rustja, *Dolenjske proge, Tiri in čas*, 87.

Slika 42: Betonski temelji nemškega stražnega stolpa v Hinjcah.

Dokončna okupacijska meja je potekala tik nad Krmeljem oz. med Hincami in Krmeljem, vzhodno od Tržišča, Zgornjih Vodal, Telč in Pečice ter zahodno od Bučke.[69]

V Hinjcah so še vedno v celoti ohranjeni betonski temelji nemškega stražnega stolpa. Ob njem so Nemci zgradili bunker in izkopali strelske jarke. V bližini, tik pod stražnim stolpom, je bila kmetija Marjana Zamana, takrat otroka, ki so ga skupaj z družino, tako kot vse druge ob nemški meji, izgnali, hiše pa porušili. Marjanovo družino so izgnali v Nemčijo.[70]

Po vojni so se vrnili domov, kjer je bila meja še vedno minirana. Marjan Zaman pravi, da je takrat prišla ena enota, ki je mejo razminirala in odstranila bodečo žico, ki jo je bilo ogromno. Je pa domačin Papež pri oranju zapeljal na mino in zaradi eksplozije izgubil oko.[71]

Danes spomenik izgnancem druge svetovne vojne kiparja Rudija Stoparja stoji v Krmelju na kraju, kjer je potekala nekdanja okupacijska meja, označuje jo bodeča žica, vzidana v zid in pločnik. Zraven je tudi mejni kamen, na eni strani z oznako D (Deutschland/Nemčija) in na drugi strani z oznako I (Italija).[72] V prostorih graščine nekdanjega lastnika krmeljskega premogovnika Venčeslava Jakila pa je odprta spominska soba,

69 *Marjan Zaman in Rafael Rafko Blažič, Prvotna okupatorska meja pri Tržišču.*

70 *Marjan Zaman, Opazovalnica številka 4.*

71 *Ciril Krištof, Rafko Blažič in Marjan Zaman, Hinjce.*

72 *Ana Hočevar, Bodeča žica v betonu.*

v kateri je stalna razstava z naslovom Krmelj in Krmeljčani v vojnih letih 1941–45.[73] Ob nekdanji okupacijski meji v Tržišču nad cesto proti Sevnici pa si je moč ogledati ostanke nemškega bunkerja.

Slika 43: Spomenik izgnancem stoji v Krmelju na kraju, kjer je potekala nekdanja okupacijska meja med Nemčijo in Italijo.

Slika 44: Marjan Zaman, Tone Štih in Ciril Krištof med ostanki betonskih temeljev nekdanjega nemškega stražnega stolpa v Govejem Dolu pri Krmelju.

73 *Ana Hočevar, Krmelj 1941–1945.*

Slika 45: Rafael Rafko Blažič na križišču cest pri Tržišču, kjer je potekala prvotna meja med Italijo in Nemčijo, kasneje so jo nekoliko pomaknili proti Sevnici.

Slika 46: Ruševine nekdanje Murnove hiše v bližini Tržišča, ob cesti Tržišče – Sevnica, okoli leta 1980. V bližini je bila tudi obmejna rampa. Prvotna okupacijska meja je nekaj mesecev potekala slab kilometer proti Tržišču.

Slika 47: Spomenik izgnancem v Vrhku pri Tržišču stoji na kraju nekdanje okupacijska meje med Nemčijo in Italijo.

V Govejem Dolu je svojo zgodbo povedala Nada Štih. Tudi njo in njeno družino so Nemci novembra 1941 izgnali v Nemčijo. Tik ob njihovi domačiji so postavili okupacijsko mejo in stražni stolp, njegovi betonski temelji so še ohranjeni. Nada pripoveduje, da je bilo v Nemčiji najbolj grozno, ko so začeli Američani bombardirati.[74] Najbolj srečni pa so bili, ko so se po vojni vrnili domov, kjer je bilo sicer vse podrto, bilo je tudi veliko ostankov bodeče mejne žice in tudi nemških čelad. Nadin sin Anton se spominja, da so po končani vojni nemške čelade uporabljali za zajemanje gnojnice.[75]

74 *Nada Štih, Goveji Dol.*

75 *Anton Štih, Čelade so uporabljali za zajemanje gnojnice.*

Bučka

Slika 48: Ivica Žnidaršič iz Bučke: »Rasno so nas pregledali 3. novembra 1941, nato so nas izgnali …«

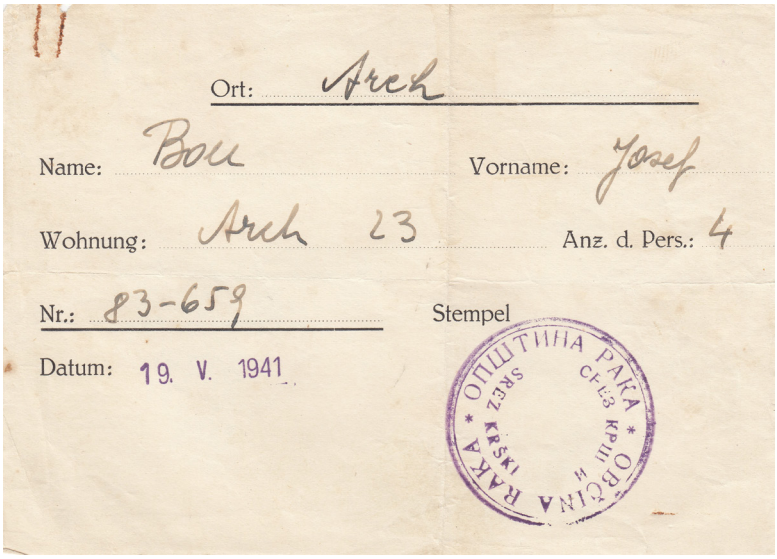

Ort: Arch

Name: Bou Vorname: Josef

Wohnung: Arch 23 Anz. d. Pers.: 4

Nr.: 83-659 Stempel

Datum: 19. V. 1941

ОПШТИНА РАКА * ОБЦИНА РАКА * SREZ KRŠKI * СРЕЗ КРШКИ

Slika 49: Obvestilo lastniku hiše pred izselitvijo, Raka, 19. maj 1941.

Ivica Žnidaršič iz Bučke:

»Rasno so nas pregledali 3. novembra 1941, nato so nas izgnali, tako kot vse krajane Bučke. Šli smo nasilno, pod orožjem v Rajhenburg/Brestanico, nato pa v nemška taborišča.«[76]

Tudi otroci so bili izpostavljeni terorju nad izgnanimi družinami.[77]

Rasne ocene so bile štiri. Glede na rasno kakovost in primernost za ponemčenje so te skupine imenovali: I. prav dobro, II. dobro, III. povprečno in IV. rasno neustrezno. Političnih ocen je bilo pet, in sicer: 1. vodilno nemški, 2. nemški, 3. ravnodušen. 4. Nemcem sovražen in 5. vodilno Nemcem sovražen. Ocenjevalne komisije so v obsavskem in obsotelskem selitvenem pasu pregledale 70.162 oseb. O tem, koliko ljudi so uvrstili v vsako skupino, ni podatkov. Na voljo pa so podatki o odstotkih oseb, uvrščenih po štirih rasnih skupinah. Prebivalstvo Bučke je bilo »rasnoocenjevalno« takšno: v II. skupino je bilo uvrščenih 18 % prebivalstva, v III. skupino 57 % in v IV. skupino 35 %. V prvo skupino ni bil razporejen noben krajan Bučke.[78]

Slika 50: Nemški obmejni bunkerji in strelski jarki na Štritu 1941–1945. Štrit je razpotegnjeno naselje 3 km oddaljeno od Bučke, na levem bregu potoka Čolnišček.

76 *Ivica Žnidaršič, Rasno so nas pregledali, nato so nas 3. 11. 1941 izgnali.*

77 *Ljudmila Gramc, Izgnali so nas v Šlezijo.*

78 Žnidaršič, *Bučka na Dolenjskem skozi čas*, 19.

Slika 51: Hleve Slavka Veneta na Štritu so Nemci spremenili v stanovanja za nemške graničarske vojake 1941–1945.

Nemško-italijanska meja je bila v začetku okupacije blizu Mačkovca, pozneje se je spreminjala in potekala pod Stopnim, Staro Bučko ter po dolini proti Resi, oktobra 1941 pa se je premaknila bliže Bučki in razkosala to območje med Nemčijo in Italijo. Tako so bili kraji Bučka, Dolenje in Gorenje Radulje, Močvirje, Dule, Štrit in Jarčji Vrh pod nemško okupacijo, vasi Jerman Vrh, del Zaboršta, Sleme in del vasi Dule pa na območju, kjer so bili okupatorji Italijani. Nemška obmejna postaja na Bučki je bila nastanjena v veliki stavbi župnišča in na Štritu v hiši Slavka Veneta.[79]

Danes ob originalnem mejnem kamnu nemško-italijanske meje med Bučko in Jerman Vrhom stoji kamnit spomenik, ki simbolizira razkosanje Dolenjske med nemškega in italijanskega okupatorja.[80]

Na nekaterih betonskih temeljih nemških stražnih stolpov (Hinjce, opazovalnica št. 4; Sleme pri Bučki, opazovalnica št. 18, in Telče, opazovalnica št. 11) pa je Društvo izgnancev Slovenije odkrilo spominske plošče, da bi nove generacije vedele, kaj te betonske gmote pomenijo. Organizirajo pa tudi pohode ob nekdanji okupacijski meji.[81]V Zameškem so ohranjeni trije betonski temelji,[82] v Čedmu[83] in kraju Pisanke pri Veliki dolini pa vsi štirje, opremljeni tudi s spominsko ploščo.[84]

79 Prav tam.

80 *Vene, Silvo, Obeležje razklanosti in spominska soba.*

81 *Lojze Rupar, Za njih je bil program dober, za nas pa poguben.*

82 *Jože Dvojmoč, Nemški stražni stolp in meja pri Zameškem.*

83 *Bojan Balkovec, Nemški stražni stolp pri vasi Čedem.*

84 *Franc Gajski, Pohod ob okupacijski meji Nemčije in NDH.*

Slika 52: Betonski temelji nemškega stražnega stolpa na Slemenu nad Bučko.

Slika 53: Ob mejnem kamnu med Bučko in Jerman Vrhom so 15. julija 2006 postavili kamnit spomenik, ki simbolizira razkosanje Dolenjske med nemškega in italijanskega okupatorja.

Slika 54: Originalni mejni kamen pri spomeniku med Bučko in Jerman Vrhom.

Silvo Vene iz Bučke pravi, da so v začetku vojne ljudje odhajali na italijansko stran, ker so Nemci izseljevali, mislili so tudi, da je italijanski režim manj strog, zato so šli raje čez mejo. Meja je ponekod potekala tudi čez dvorišča, tako, da je razdelila domačijo – hlev je bil v Nemčiji, hiša pa v Italiji. Sicer pa so na Slemenu pri Bučki še vedno dobro ohranjeni betonski ostanki nemškega stražnega stolpa, ki jim domačini pravijo piramide. Vene pripoveduje, da so po neki anekdoti Nemci iz stražnega stolpa z daljnogledom opazovali ljudi v Šentjerneju, pri tem so lahko videli, kako si ljudje prižigajo cigarete.[85] Betonski ostanki drugega nemškega stražnega stolpa so na bližnjem hribu Okič,[86] kjer je Franc Libešar pripovedoval, kako je domačinu obmejna mina odtrgala nogo, ko je ob meji kradel drva. Po vojni pa je dobil pokojnino, ker naj bi mine nabiral za partizane. V resnici pa je šel drva krast.[87] Sicer pa se je na Bučki jeseni 1941 zgodil prvi partizanski napad na Nemce, ker so partizani skušali preprečiti izseljevanje prebivalstva ob meji.[88] Libešar tudi pove, da se je čez mejo hodilo ilegalno, da so lahko obdelovali njive, ki so bile prek meje. Dokler so bili Italijani, je bilo makaronov, masti in še kaj se je našlo. Vse je bilo na karte – na osebo si dobil toliko in toliko. Po »fasungo« so hodili v Šentjernej. Sicer pa

85 *Sivo Vene, Strogo zastražena meja.*

86 *Zaletelj, Judita Podgornik, Pungerčar, Tine, Ostanki nemškega stražnega stolpa na hribu Okiču pri Bučki.*

87 *Franc Liberšar, Nogo mu je odtrgalo.*

88 Napad na nemško graničarsko postajo Bučka, da bi z njim zmotili nacistično izganjanje Slovencev iz posavskega pasu, je pripravilo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet. Ferenc, *Fašisti brez krinke,* 211.

so Italijani plesali in peli cele noči, da se je vse kadilo, ko so tolkli po tleh. Ko so odšli, je vsega zmanjkalo. Nemci so bili večinoma iz Koroške in so razumeli slovensko.[89]

Slika 55: Družina Černe novembra 1941. Od leve proti desni: hči Marica, oče Viktor, Anica, mama Magdalena in hči Antonija. Zadaj hči Zora in sin Štefan. Viktor je ponoči prestavil mejne table na novo mejo.

Družina Antonije Abine (roj. Černe) je živela v vasi Dule pri Bučki, ki je sprva pripadla Nemčiji. Izgonu so se izognili tako, da so pobegnili v vas Hodeje na italijanski strani, kjer je imel njihov stric prazno hišo. Potem so mejo zaradi preglednosti prestavili. Preveč je bilo gozda, ki bi ga bilo treba zaradi meje posekati, pa še varno ne bi bilo. Mejo so prestavili na potok Čolnišček, ki je tekel po travniku, tako da so Nemci imeli lep pregled. Tako je tudi del Dul prišel pod Italijo. Ko so se hoteli vrniti domov, pa se ni dalo, ker niso prestavili obmejnih tabel. Nemci so novo mejo začrtali, držali so se pa še vedno prvotne. Zato je njen oče šel do italijanskega komandanta, Kovač se je pisal, in mu rekel, da se Nemci še vedno držijo stare meje in ne upoštevajo nove. Predlagal mu je, da bi lastnoročno izruval obmejne table in jih prestavil na novo mejo. Prosil ga je tudi za njegovo dovoljenje, da ga ne bo kdo preganjal, to je bila le državna meja. Komandant mu

89 *Franc Liberšar, Nogo mu je odtrgalo.*

je zagotovil, da z njim ne bo imel nobenih problemov. Bili sta dve tabli, ki jih je ponoči izruval in prestavil na novo mejo. Naredil je tako, da so tudi sosedje lahko prišli domov. To pa Nemcem ni bilo všeč. Točno so vedeli, da je to on naredil, čeprav je zanikal. So se mu smejali in rekli: *»Černe, saj si vse prav naredu, sam nisi prav naredu, da bodo tudi tvoji sosedi prišli domov, ker imaš slabe sosede, ki te skoz tožijo, da delaš za bandite.«*[90] Takrat so partizane imenovali bandite. O tem dogodku so tudi poročali v Berlin. Jeseni 1942 so Nemci mejo zaminirali z minskimi polji, kjer je bila leta 1942 Abina tudi ranjena.[91]

Ravne nad Šentrupertom in Veliki Cirnik

Mejo med Nemčijo in Italijo so okupatorji postavili tik ob naselju Ravne nad Šentrupertom. Zato so Nemci vse prebivalce Raven izgnali v Nemčijo. Med njimi tudi Ivano Tratar in njeno družino. V Ravnah so uredili obmejno stražnico, v kateri so bili štirje nemški vojaki, ki so kontrolirali ta del meje.[92] Ivanin sorodnik Franc Jamšek hrani fotografijo te stražnice, ki je danes ni več. Glavno bazo za oskrbovanje obmejnih postojank pa so Nemci imeli v Dolah.[93] Franc Jamšek se tudi spominja, kako so še dolgo po vojni odstranjevali obmejno bodečo žico, ki jo je še danes moč najti v gozdu pri Ravnah.[94]

Slika 56: Ivana Tratar na balkonu svoje hiše v Ravnah nad Šentrupertom. V dolini pod vasjo je potekala nemško-italijanska okupacijska meja.

90 *Antonija Abina, Oče je prestavil mejne kamne.*

91 *Abina, Antonija, Na meji je pobiral mine.*

92 *Ivana Tratar, Samo, da smo prišli domov.*

93 *Franc Jamšek, V Dolah je bila glavna baza za obmejne postojanke.*

94 *Franc Jamšek, Vasi so bile izseljene.*

Ob potoku Hinja, ob cesti med Šentrupertom in Šentjanžem, stoji informativna tabla in mejni kamen z napisom: U2, prek tega mosta je potekala razmejitvena meja med okupatorji slovenskega ozemlja v času od 1941 do 1945.[95]

Slika 57: Spominska tabla in mejni kamen ob potoku Hinja pri Šentjanžu.

V Velikem Cirniku, v bližini te okupacijske meje med Nemčijo in Italijo, pa je takrat obratovala gostilna J. Lamovšek. Zato so bile na hiši kar tri table v treh jezikih: GOSTILNA, GASTHAUS, TRATTORIA. Alenki Stražišar Lamovšek so predniki pripovedovali, da je bil v njihovi gostilni nekaj časa tudi nemški štab, v kletnih prostorih pa so imeli zapore. Zgodilo se je tudi, da so se v nekem obdobju v gostilni istočasno znašli tako Nemci kot partizani. V delu gostilne (pravijo mu ta veliki konc), gledano levo od vhodnih vrat, so bili Nemci, v drugem prostoru (pravijo mu tamal konc), desno od vhodnih vrat, pa partizani. In so si dali »čist mir«, da so lahko vsak posebej pili in jedli.[96]

95 *Alenka Stražišar Lamovšek, U 25, Ob potoku Hinja pri Šentjanžu.*

96 *Alenka Stražišar Lamovšek, Gostilna, Gasthaus, Trattoria.*

Slika 58: Alenka Stražišar Lamovšek pred nekdanjo gostilno J. Lamovšek v Velikem Cirniku.

Sela in Loče pri Dobovi

Svojevrstna posebnost v bližini nekdanje okupacijske meje med Nemčijo in Neodvisno državo Hrvaško pa je ohranjena v Selih pri Dobovi. Tik ob progi, v neposredni bližini delavnic za vzdrževanje tovornih vagonov, stoji velik betonski steber, ki mu, kot je pričal Vinko Gramc iz Loč pri Dobovi, domačini pravijo Hitlerjev spomenik. Vse kaže, da gre za betonsko oviro, s katero so Nemci skušali ovirati prodirajoče partizanske enote in s tem pridobivati dragocen čas ob umiku svojih enot.[97] Ohranjenih je več teh betonskih blokov, okrepljeni so z železom (tračnicami) enakih velikosti in z identičnimi odprtinami za vstavljanje eksploziva. Ob umiku zadnje enote se aktivira eksploziv, ki povzroči, da zelo težak blok pade na železniško progo oz. cesto in jo začasno zapre. Manjša bloka z obeh strani komunikacije imata nalogo, da onemogočata, da bi lahko motorizirana kolona takšno oviro obšla. Enote, ki so se umikale, so tako pridobile še dodaten čas.[98]

97 *Vinko Gramc, Hitlerjev spomenik.*

98 Teropšič, *Štajerska v plamenih*, 589–591.

Slika 59: »Hitlerjev spomenik« v Selih pri Dobovi, betonska ovira, s katero so Nemci skušali ovirati prodirajoče partizanske enote.

Vinkova mama Ljudmila iz Loč pri Dobovi pa se spominja, kako so bili izgnani v Šlezijo, ker so tudi obmejne Loče v celoti prišle pod Nemčijo. Domov so se vrnili 11. februarja 1945.[99] V tej vasi so Nemci postavili močno protiavionsko topništvo, ki je varovalo železniško postajo v Dobovi in delavnice za popravilo vlakov, ki so jih Nemci zgradili v Selih pri Dobovi. Te delavnice delujejo še danes. Ljudmila tudi pove, da so tik pred koncem vojne malo večji otroci, ki so živino vodili na pašo ob Savo, kjer je bila meja, kar sami razstrelili nekaj obmejnih min, da so lahko hodili na Hrvaško.[100]

Zasavje

V Zasavju je ohranjenih mnogo zgodb in zgodbic, kako so se Italijani in Nemci trgali za to ozemlje. Italijani so večkrat poizkušali, da bi se polastili čim več ozemlja, predvsem rudnikov in železniške proge Ljubljana – Zagreb. Zaradi teh sporov prve dni okupacije aprila 1941 ni bilo v Litiji še nobene zasedbene oblasti.

»Prve Nemce je v Litijo pripeljal šele inž. Puschmann, ki se je odpeljal ponje zato, da bi z Zasavjem vred ne padla pod Italijo, kar je bilo tiste dneve obilo ugibanja.

99 *Ljudmila Gramc, Izgnali so nas v Šlezijo.*

100 *Ljudmila Gramc, Djevojka Tita ubila.*

S tem pa ribarij med Italijani in Nemci še ni bilo konca. Menda sta se Hitler in Mussolini že svoj čas sporazumela, da dobi Italija Zasavje z zagorskim in trboveljskim rudnikom zato, ker trpi na pomanjkanju goriva.

Ko so se sredi aprila Italijani odpravljali, da zasedejo Litijo, so dobili sporočilo, da so v Litiji že Nemci. Zato je stal vlak z italijansko zasedbeno posadko na Lazah, ker jih Nemci niso pustili dalje, tako, da so se morali Italijani spet vrniti v Ljubljano.

Neugotovljenega dne v aprilu 1941 pa je pridrvel iz Ljubljane v Zasavje celo italijanski oklopni vlak, ker so Italijani zahtevali vse Zasavje zase, češ, da je bilo tako sklenjeno pred začetkom napada na Jugoslavijo. Nemci se seveda niso dali odgnati, temveč so potisnili Italijane nazaj v oklopni vlak in jih nakurili proti Ljubljani, od koder so prišli.

Italijanska diplomacija seveda ni odnehala in je prek višjih mest zahtevala, naj Nemci izpolnijo dogovor in prepustijo Italijanom Litijo in ostalo Zasavje.

Kot vse kaže, je vrhovna nemška oblast naposled le pristala na izpolnitev dogovora. Proti koncu aprila so se Nemci v Litiji že povsem pripravili na odhod iz naših krajev. Počistili so ves kolodvor, odpeljali vse do poslednjega vagona, izpraznili vsa skladišča, skratka, kar se je dalo, so odvlekli, da bi italijanskemu zavezniku ne ostalo ničesar.

Železničarji na litijski postaji še danes radi pripovedujejo, da tako počiščen in prazen ni bil litijski kolodvor še nikdar kot tisti dan, ko so Nemci zapuščali Litijo. Pri nas je ostala le trojica Nemcev, ki so bili določeni, da izročijo Litijo italijanski upravi. Nemci so seveda izpraznili tudi vse ostale postaje, ki so jih imeli v rokah po zasedbi, torej Laze, Jevnico in Kresnice. Oni dan je vozil iz Ljubljane proti Litiji italijanski oklopni vlak z dobro oboroženo posadko in predstavniki italijanskih upravnih oblasti, ki naj bi prevzele Litijo z ostalim Zasavjem. Vlak iz Ljubljane se je ustavil na vsaki postaji, od koder so osvajalci telefonično vprašali na naslednjo postajo, ali so tam še Nemci. Ker jih v Lazah, Jevnici in Kresnici ni bilo več, so jim odgovarjali po telefonu slovenski prometniki. Ko so dobili ugodna obvestila z vseh treh železniških postojank, je italijanski oklopni vlak brez zaprek privozil že do Kresnic. V Kresnicah se je italijanska oklopna odprava spet ustavila in komandant italijanske posadke je odhitel v kresniško prometno pisarno in naročil zvezo z litijsko železniško postajo. Kresniška postaja je brž dobila telefonsko zvezo z Litijo. Italijanski komandant je vprašal v Litijo, ali so na postaji še Nemci. Litijan mu je odgovoril pritrdilno in poklical k telefonskemu aparatu nemškega zastopnika, da bi se sam pogovoril z Italijanom na Kresnicah. Nemec je res prijel za slušalko in se javil Italijanu v Kresnicah. To pa je bilo za Italijana menda že preveč. Brž, ko je slišal, da so v Litiji Nemci, je preplašen odvrgel slušalko, planil na vlak in ukazal: ‹Nazaj domov v Ljubljano!›

Slika 60: Železniška postaja Laze, 5. 4. 2021.

Italijanski vlak, ki naj bi zasedel Litijo, je odpeljal nato proti Ljubljani, v Litiji pa so Nemci zaman čakali, zakaj ni novega gospodarja. Šele čez čas se je pojasnila ta zadeva, ki je seveda vzbudila obilo smeha na račun hrabre italijanske vojske. Ta strahopetni pobeg italijanske vojske iz Kresnic pa je bil za povod, da so Nemci ostali še dalje okupatorji v naši dolini.«[101]

Litijo so seveda Italijani izgubili, ker je bila taka odločitev Hitlerja. Krajevne nemške in italijanske oblasti pa so se še naprej pulile med seboj za čim več slovenskega ozemlja in posledično za konkretno določanje meje na terenu. To jim je bilo tudi prepuščeno. Zgodba o razmejitvi meje med Nemčijo in Italijo v Zasavju zveni kot svojevrstna komedija:

»Nekega popoldneva v aprilu leta 1941 je prišla v Kresnice maloštevilna nemška patrulja, ki jo je vodil podoficir. Zglasila se je na kresniški železniški postaji.

»*Ali je tu že razmejeno?*« je vprašal podoficir.

»Še ne, sem še ni bilo doslej ne Nemcev ne Italijanov!«

Nato je naduti podoficir ukazal bližnjemu domačinu: »*Stopi takoj na občino in ukaži, naj sede nekdo na kolo in ponese s seboj nemško zastavo. Pa naj hiti, kolikor more po cesti proti Ljubljani. Kjer bo naletel na italijansko stražo, naj zasadi nemško zastavo v tla in jim sporoči: »Do tu je meja rajha!«*

101 Župančič, *Zasavje v plamenih*, 49–51.

Sel je odšel na kresniško občino in povedal, kakor mu je naročil nemški podoficir. Na občini pa so bili v hudi zadregi, saj v vsej vasi niso imeli nemške zastave.

»*Le kaj naj storimo?*« so si belili glave. Nikakor ni kazalo, da bi se zaustavljali nemškemu naročilu.

Pa so se odločili: » *Če nimamo pri rokah nobene nemške zastave, si bomo eno sešili!*«

Brž so stopili do bližnje šivilje, zbrali so nekaj rdečega blaga in iz kosa starega predpasnika odstrigli trak, da so iz njega sestavili »hakenjkranjc«.

Nato so prišili na rdečo krpo nemški križ. Seveda so še modrovali, ali je treba obrniti krivec na desno ali na levo …

Ko so zastavo že izgotovili, je menil nekdo:

> » Ni prav! Pravi švabski »hakenjkranjc« se vrti na desno, najprej, naš pa se vrti nazaj! …« Pa so mu v smehu odrezali drugi: » Pa saj se to hudičevo znamenje začne pri nas vrteti – nazaj … Saj bo vendar enkrat prišel čas, ko se jim bo vse začelo sukati nazaj …«

Ko so zastavo prenaredili na pravilno stran, so se Kresničani spogledali:

> »Kdo bo pa šel zasedat mejo proti Italiji?«

Vsi so molčali. Nikomur se ni dalo na to pot. Pa je bil tedaj poleg tudi šestnajstletni Štefan Gabršek, ki je bil na kresniški občini za slugo.

»*Štefan, boš pa šel ti?*« so mu dejali.

Štefan se je sprva branil. Ko pa so mu ponudili kolo, je fantič privolil, da gre na pot. Sedel je na kolo in privozil že skozi Kresniške Poljane in Jevnico.

Strahoma je pričakoval, kdaj bo naletel na Italijane. Sram ga je bilo, ker je stiskal k krmilu krpo, ki je pomenila nemško zastavo. Ko je vozil še naprej, je začel poganjati počasneje, začelo se je že temniti.

Prišel je do Laz, pa še ni srečal Italijanov. Ko pa je imel Laze za Hrbtom in je privozil do samotnega drevesa ob cesti, mu je bilo vožnje dovolj; zato je stopil s kolesa, odvil nemško zastavo in jo pritrdil na deblo.

Nato je sedel na kolo in se vrnil domov v Kresnice. Na tistem mestu, kjer je fant pritrdil nemško zastavo, je bila od takrat tudi res nova meja med dvema fašističnima državama Nemčijo in Italijo.

Ta dogodek se zdi res kar neverjeten, pa vendar ni bil nič drugačen. Majhen kresniški fantič je sam, brez spremstva razmejil dve veliki državi.«[102]

---

102 Prav tam, 51, 52.

Laze

Slika 61: Nekdanje nemško obračališče za lokomotive v bližini železniške postaje Laze.

Laze so postale obmejna železniška postaja med Italijo in Nemčijo. Nemci so tu zgradili obračališče za lokomotive, katerega ostanki so še danes ohranjeni.[103] Tu se je končala ljubljanska severna železniška obvoznica, ki so jo Nemci zgradili v letih 1942/43, da so se izognili italijanskemu ozemlju pri Ljubljani. Istočasno so ljubljanska severna predmestja povezali tudi s cesto, del te cestne obvoznice predstavlja Obvozna cesta, še danes znana tudi kot Nemška cesta. Železniška obvoznica je bila po vojni demontirana. Most čez Savo pri Lazah je bil zgrajen po demontaži proge, vendar stoji natanko na mestu nekdanjega železniškega.[104] Mejo od Ježice do Šentvida so Nemci začrtali tako, da so neposredno povezali svoje ozemlje in, kot že omenjeno, tudi z železnico in cesto.[105] Na progo nas še danes spominja nekaj ostankov, denimo ohranjen viadukt v Savljah.[106]

103 *Eva in Josip Kovič, Mejna postaja Laze.*

104 *Bojan Balkovec, Most čez Savo pri Lazah.*

105 Poročila Kurta von Kamphoevenerja, skice in drugi dokumenti v: PA AA. Italien. Die deutsch-italienische Grenze im ehemals jugoslawischen Gebiet. Pol. XII/6 vom 1941 bis 1942. R 105126.

106 *Izidor Slevec in Jožefa Kržan, Šus je priletel pod noge.*

Slika 62: Eva in Josip Kovič sta nam pripovedovala o medvojnem dogajanju med Lazami in Jevnico.

Josip Kovič iz Jevnice se je med vojno kot 14-letni otrok peljal z vlakom iz Laz v Črnuče, kjer so na karte dobili različno hrano – margarino, maslo, meso in podobno. Vlak je vozil čisto počasi. V glavnem pa so hodili s kolesi. Angleži so postajo v Lazah bombardirali, a je niso zadeli. Zadeli pa so hišo nad postajo.[107] Njegova žena Eva Kovič pa se spominja, kako je železničar iz Jevnice švercal cigarete za partizane. Nek Čeh ga je izdal, Nemci so ga aretirali in odpeljali v Begunje, kjer so ga, ker je na tej meji švercal, ustrelili. Pozneje so razselili še njegovo družino.[108]

Pri Jevnici so partizani prehajali prek reke Save, ki je bila praviloma še težja ovira kot ožičena nemško-italijanska meja.[109] Tu je partizane prek Save pogosto vodil domačin Ivan Cerar – Miklavž. Od 14. aprila 1943 je bil v ilegali, Nemci pa so na njegovo glavo razpisali nagrado v višini 10.000 mark.[110] Nagrada ni bila izplačana. Kako pomembna je bila ta pot, priča tudi ukaz glavnega štaba, da med Kresnicami in Lazami na progi ne sme biti akcij, da ne bi razburjali okupatorja, ki bi lahko zaradi tega temu delu zasavske proge posvečal še več pozornosti.[111]

107 *Eva in Josip Kovič, Obmejna postaja Laze.*

108 *Eva Kovič, Švercal je cigarete za partizane.*

109 *Jože Godec, Mamo in šest otrok so žive zažgali.*

110 *Jože Godec in Štefan Cerar, Nagrada 10.000 mark ni bila izplačana.*

111 Milanovič, *Nagrada 10.000 mark ni bila izplačana*, Dnevnik, 16. 4. 1971.

Slika 63: Štefan Cerar, Božidar Flajšman, Bojan Balkovec in Jože Godec na mostu čez Savo med Senožeti in Jevnico. Med vojno mostu ni bilo, so pa partizani ravno na tem mestu na različne načine pogosto prehajali Savo.

TV 3

Zdenko Roter je deloval na kurirki postaji TV 3, ki je imela nalogo, da vzdržuje komunikacijo med visokimi partizanskimi organi na Štajerskem in Dolenjskem.[112] To nalogo so morali opravljati tudi tako, da so prečkali t. i. nemško mejo. Poznal jo je že od prej. Enkrat so šli z Gubčevo brigado, bili so tik za mejo pri Stični oz. kraju Leskovec. Komanda je odredila, da grejo na mejo pobirat mine. Sistem nemške meje je imel pet žičnih vrvi, na katerih so visele bombe, ki so jim rekli sifonarce, ker so bile podobne nekim steklenicam iz stare Jugoslavije. Te so visele na žicah in je bilo treba samo nitko vtakniti v luknjico in si dobil ročno bombo. Takrat je prvič videl mejo in doživel grozoto. Ko so se vračali, je zadnjemu v koloni, ki je na hrbtu nosil te sifonarce, ena eksplodirala in je šel v zrak. Takrat je videl, da je to huda reč.[113]

112 Kurirska postaja TV 3 je bila ena najpomembnejših na Dolenjskem, saj je posredovala pošto med vodstvom na Dolenjskem oziroma v Beli krajini, centralo partizanstva, in Štajersko. Delovala je brez prestanka od roške ofenzive leta 1942 do osvoboditve. Zakonjšek, *Partizanski kurirji*, 1985, 41.

113 *Zdenko Roter, Umetnost tistih, ki so v stiski.*

Slika 64: Zdenko Roter je deloval na partizanski kurirski postaji TV 3, ki je vzdrževala vezo med partizanskimi organi na Štajerskem in Dolenjskem. Pri tem je moral prečkati okupacijsko mejo.

To je bilo njegovo prvo srečanje z mejo, ki jo je potem prečkal okoli 200-krat. Meja ni imela samo obešenih min, imela je tudi t. i. nagazne mine na tri roglje, spodaj pa je bila luknjica, če si dal skozi žičko, si preprečil, da bi se bodice upognile in zadrle v mehanizem za eksplozijo. Potem so bile še položne mine, ki so bile lažje, piskale so in imel si tri sekunde časa, da odskočiš in se rešiš. Enkrat je stopil na to mino in ker ni uspel odskočiti mu je udarila v hrbet. Na srečo je imel na sebi nahrbtnik z veliko konjsko deko. Glavna vsebina mine je ostala v deki. En košček železa pa ima še vedno v telesu.

Partizansko prehajanje okupacijske meje je Roter opisal kot zelo težko zadevo. Prva metoda je bilo kopanje rova pod žico, tam, kjer je bila mehka zemlja. Previdno kopanje, da si začutil morebitno mino. Po kopanju je nastal kanal, po katerem so se plazili na drugo stran. Nahrbtnike so pa metali čez. Druga metoda je bilo rezanje žice, ki je bilo tudi delikatno. Tudi tu je bilo treba paziti, da ne boš stopil na mino. Poleg tega si moral vedeti, da bodo drugi dan nemški graničarji prišli in popravili mejo, ki so jo skrbno nadzorovali. Najtežje je bilo pozimi, ko so si pomagali s kmečkimi lestvami, ki so jih položili na žice in se potem kot palčki plazili po tej lestvi na drugo stran. To ni bilo enostavno, a kot pravi Roter: »Ko si mlad si misliš, da zmoreš vse. Očitno je bilo nekaj te sposobnosti tudi pri nas.«[114]

114 Prav tam.

Slika 65: Ljudmila Gramc, leta 1941 izgnana v Šlezijo, s sinom Vinkom. Družina živi v kraju Loče, tik ob slovensko hrvaški meji, kjer je meja zopet obdana z ograjami in bodečo žico.

Medvojni spopadi niso bili le spopadi za ozemlje, temveč so temeljili tudi na večvrednosti okupatorjev do Židov, Romov, Slovanov. Slovenski narod je bil med tistimi, ki so bili obsojeni na smrt. Zaradi partizanskega upora je preživel. Okupatorji so z nasiljem in bodečo žico skušali uveljaviti svojo voljo. Posledice so bile grozljive.[115] Danes se skuša begunsko vprašanje reševati s podobno formulo.[116] Izkušnja iz druge svetovne vojne opozarja, da nasilje, ograje in antihumanizem ne rešuje ničesar. Povzroči lahko le nove tragedije in travme.

Način varovanja meje med Nemčijo in Neodvisno državo Hrvaško z bodečo žico je na prvi pogled primerljiv z današnjo žico na meji med Slovenijo in Hrvaško. A kot pravi Ljudmila Gramc so bili Nemci sovražniki, danes si Slovenci in Hrvati nismo sovražniki, a nas ponovno ločuje bodeča žica.[117]

115 Med vojno je poleg 98.723 smrtnih žrtev (vključno z obračuni po vojni) poškodbe na zdravju in telesu utrpelo 39.129 moških in 11.058 žensk, skupaj 50.187. Desetine naselij je bilo popolnoma uničenih ali požganih, uničen je bil tudi velik del industrije in javne infrastrukture. Nemški okupatorji so v okviru etnocidne politike izpraznili celotna območja severne Dolenjske, Posavja in Obsotelja ob meji s Hrvaško ter ob italijansko-nemški meji. Šlo je za popoln izgon. Več v: Repe, *S puško in knjigo*, 330, 331.

116 Škerl Kramberger, *Hojs: Postavite še 50 kilometrov ograje na mejo s Hrvaško!*, Dnevnik, 3. 3. 2021.

117 *Ljudmila Gramc, Mimo vasi so napravili mejo.*

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Antonije Abine (roj. Černe).
Arhiv Dušice Milost.
Arhiv Frančiškanskega samostana Novo mesto.
Arhiv Ivice Žnidaršič.
Arhiv Janeza Zakška.
Arhiv Kartuzije Pleterje.
Arhiv Marjana Ivana Moškona.
Arhiv Martine (Tinčike) Jug.
Arhiv Oskarja Zorana Zeliča.
Arhiv Rie Bačer.
Dolenjski muzej Novo mesto, fototeka.
Gradivo za topografijo dolenjskih krajev za čas NOB 1941 – 1945. Dolenjski muzej Novo mesto.
Muzej novejše zgodovine Slovenije, fototeka.
PA AA. Italien. Die deutsch-italienische Grenze im ehemals jugoslawischen Gebiet. Pol. XII/6 vom 1941 bis 1942. R 105126.
SI AS 1773, t.e. 773, poveljstvo 14. pehotne divizije Isonzo.
SI AS 1834, 1941 – 1945, Okrajno glavarstvo Novo mesto.
SI AS 1859 VII. Korpus, t.e.7, p.e 165.

Časopisni viri

Milanovič, Marina, Nagrada 10.000 mark ni bila izplačana, Dnevnik, 16. 4. 1971.
Škerl Kramberger, Uroš, *Hojs: Postavite še 50 kilometrov ograje na mejo s Hrvaško!*, Dnevnik, 3. 3. 2021.
Usode polni dan, Dolenjski list, 6. 4. 1961.
Zakšek, Janez, Stanko in Jože, ki sta doma v Kostanjevici na Krki, živita pa v Ljubljani in Kamniku, Kostanjeviške novice, december 2011.

Intervjuji v hrambi arhiva projekta in objavljeni intervjuji

Alenka Stražišar Lamovšek, GOSTILNA, GASTHAUS, TRATTORIA, Veliki Cirnik, 18. 12. 2018, https://youtu.be/aWTrFVJax0s. Pridobljeno 22. marec 2021.
Alenka Stražišar Lamovšek, U 25, Ob potoku Hinja pri Šentjanžu, 18. 12. 2018, https://youtu.be/a2_wZJ6jwHE. Pridobljeno 22. marec 2021.
Ana Hočevar, Bodeča žica v betonu, Krmelj, 24. 10. 2018, https://youtu.be/klXLNUZHQtU. Pridobljeno 9. marec 2021.
Ana Hočevar, Krmelj 1941 – 1945, Krmelj, 24. 10. 2018, https://youtu.be/x6A1jPNl0zk. Pridobljeno 9. marec 2021.
Ana Hočevar, Okupacijska meja v Krmelju, 17. 8. 2020. https://youtu.be/0ayqwfmX9lg. Pridobljeno 9. marec 2021.

Andrej Božič, Bunker pri Cistercijanskem samostanu, Kostanjevica na Krki, 5. 9. 2019, https://youtu.be/KQypk5gedVA. Pridobljeno 20. februar 2021.

Anton Palčič, Gozd je moral posekati, Kočarija, 5. 9. 2019, https://youtu.be/M_hNkQyn3b4. Pridobljeno 22. marec 2021.

Anton Stipanič, Vinceremo, Videt čemo, Ljubljana, 28. 8. 2017, https://youtu.be/dmSKMLqAF_s. Pridobljeno 22. marec 2021.

Anton Škerlj, Milena Škerlj, Hudič jih je vzel, Novo mesto, 10. 10. 2019, https://youtu.be/QShoU-JEbNJM. Pridobljeno 22. marec 2021.

Anton Štih, Čelade so uporabljali za zajemanje gnojnice, Goveji Dol, 24. 10. 2018. https://youtu.be/lpl1kRYnDwM. Pridobljeno 22. marec 2021.

Antonija Abina, Na meji je pobiral mine, Ljubljana, 17. 12. 2019, https://youtu.be/VtufBH-AzGE. Pridobljeno 20. februar 2021.

Antonija Abina, Oče je prestavil mejne kamne, Ljubljana, 17. 12. 2019, https://youtu.be/NIt-FX7wNf14. Pridobljeno 20. februar 2021.

Blaž Štangelj, Transformator na bunkerju, Novo mesto, 15. 2. 2019, https://youtu.be/3jJAIkHxUP4. Pridobljeno 22. marec 2021.

Bojan Balkovec, Bajer, Cikava, 5. 9. 2019, https://youtu.be/j0eMH5cNnIg. Pridobljeno 20. februar 2021.

Bojan Balkovec, Most čez Savo pri Lazah, Laze, 2. 7. 2019, https://youtu.be/rd2mwZ_BrL4. Pridobljeno 20. februar 2021.

Bojan Balkovec, Nemški stražni stolp pri vasi Čedem, Čedem, 25. 9. 2019, https://youtu.be/126rkqtt6kk. Pridobljeno 20. februar 2021.

Boris Gramc, Čedem, Čedem, 29. 9. 2019, https://youtu.be/Z7N14mXLLS0. Pridobljeno 20. februar 2021.

Borut Škerlj, Trije bunkerji, Novo mesto, 26. 8. 2019, https://youtu.be/hoY5OPwzY6s. Pridobljeno 22. marec 2021.

Božidar Flajšman, Žumberak: meja 1941-1945 in 1992. Metlika, 3. 10. 2018, https://youtu.be/6ahDoZ-SxYY. Pridobljeno 20. februar 2021.

Ciril Krištof, Rafko Blažič in Marjan Zaman, Hinjce, Hinjce, 24. 10. 2018, https://youtu.be/7aLJJMQVIYg. Pridobljeno 9. marec 2021.

Eva Kovič, Josip Kovič, Obmejna postaja Laze, Laze, 2. 7. 2019, https://youtu.be/PEbJr7eV8V8. Pridobljeno 9. marec 2021.

Eva Kovič, Švercal je cigarete za partizane, Laze, 2. 7. 2019, https://youtu.be/M6n3DhWjxdU. Pridobljeno 9. marec 2021.

Franc Gajski, Pohod ob okupacijski meji Nemčije in NDH, Pisanke pri Veliki Dolini, 25. 9. https://youtu.be/H6ucnoJKNdk. Pridobljeno 20. februar 2021.

Franc Jamšek, V Dolah je bila glavna baza za obmejne postojanke, Hom pri Ravnah nad Šentrupertom, 18. 12. 2018, https://youtu.be/rXTU-B0sVrI. Pridobljeno 9. marec 2021.

Franc Jamšek, Vasi so bile izseljene, Ravne in Strmec nad Ravnami, 18. 12. 2018, https://youtu.be/KYD_x114Db4. Pridobljeno 9. marec 2021.

Franc Liberšar, Nogo mu je odtrgalo, Bučka, 12. 6. 2018, https://youtu.be/QQKsxgQ3xmw. Pridobljeno 22. marec 2021.

Ivana Tratar, Samo, da smo prišli domov, Ravne, 18. 12. 2018, https://youtu.be/8nBh7nMivck. Pridobljeno 22. marec 2021.

Izidor Slevec, Jožefa Kržan, Šus je priletel pod noge, Savlje, 11. 12. 2018, https://youtu.be/xYOtK-6Mwe9g. Pridobljeno 22. marec 2021.

Janez Kuhelj, Belogardistična postojanka v Dolenji Brezovici, Šentjernej, 5. 9. 2019, https://youtu.be/fSI79GQ3qug. Pridobljeno 9. marec 2021.

Janez Kuhelj, Iz ostankov bunkerja si je gradil hišo, Šmarje, 5. 9. 2019, https://youtu.be/8uHhwsVYjoA. Pridobljeno 9. marec 2021.

Janez Kuhelj, Tone Kovačič, Topovi v Šentjerneju, Šentjernej, 5. 9. 2019, https://youtu.be/MvfOjgxks2U. Pridobljeno 9. marec 2021.

Janez Šmigoc, Božo Repe, Meje na meji, Velika Varnica, 27. 3. 2019, https://youtu.be/wCKxNmRe3nw. Pridobljeno 22. marec 2021.

Jože Dvojmoč, Nemški stražni stolp in meja pri Zameškem, Zameško, 12. 6. 2018, https://youtu.be/vS4Z8ZpAwnw. Pridobljeno 20. februar 2021.

Jože Godec, Mamo in šest otrok so žive zažgali, Kresniške poljane pri Jevnici, 2. 7. 2019, https://youtu.be/juycxAo8Re4. Pridobljeno 20. februar 2021.

Jože Godec, Štefan Cerar, Nagrada 10.000 mark ni bila izplačana, Most čez Savo pri Jevnici in Senožetih, 2. 7. 2019, https://youtu.be/deJS132dPog. Pridobljeno 20. februar 2021.

Jože Jankovič, Dotik z mejo je bil smrtonosen. Kostanjevica na Krki, 12. 6. 2018, https://youtu.be/ciAlgV6LlsQ. Pridobljeno 9. marec 2021.

Jože Jankovič, Rešil sem enega ptička. Kostanjevica na Krki, 12. 6. 2018, https://youtu.be/-PDR-1ZNJnYM. Pridobljeno 9. marec 2021.

Judita Podgornik Zaletelj, Tine Pungerčar, Ostanki nemškega stražnega stolpa na hribu Okiču pri Bučki, 12. 6. 2018, https://youtu.be/Zs6G2FfAYTI. Pridobljeno 22. marec 2021.

Ljudmila Gramc, Djevojka Tita ubila, Loče pri Dobovi, 10. 10. 2017, https://youtu.be/tU2RsbYviCk. Pridobljeno 20. februar 2021.

Ljudmila Gramc, Izgnali so nas v Šlezijo. Loče pri Dobovi, 10. 10. 2018, https://youtu.be/fAoIwC9LMVs. Pridobljeno 20. februar 2021.

Ljudmila Gramc, Mimo vasi so napravili mejo, 10. 10. 2017, https://youtu.be/hZBKotxKgZA. Pridobljeno 20. februar 2021.

Lojze Rupar, Za njih je bil program dober, za nas pa poguben, Bučka, 12. 6. 2018, https://youtu.be/wvXq4HxnKZY. Pridobljeno 22. marec 2021.

Marjan Ivan Moškon, Hrvati so hoteli imeti Novo mesto, Novo mesto, 8. 3. 2021, https://youtu.be/LijzETygxmI. Pridobljeno 22. marec 2021.

Martina (Tinčika) Jug, Vsi, ki smo vstali, smo bili izključeni, Metlika, 31. 10. 2020, https://youtu.be/7UDc3JRfVJE. Pridobljeno 9. marec 2021.

Nada Štih, Goveji Dol, 24. 10. 2018. Posnetek intervjuja hrani arhiv projekta.

Rafael Rafko Blažič, Marjan Zaman, Prvotna okupatorska meja pri Tržišču, Hinjce, 24. 10. 2018, https://youtu.be/JM8lf_7ZGeY. Pridobljeno 20. februar 2021.

Rafael Rafko Blažič, Meja je bila dobrih 500 metrov od Tržišča, Tržišče, 24. 10. 2018, https://youtu.be/eh1l_HG8mjk. Pridobljeno 20. februar 2021.

Ria Bačer, Na ograji je bila konjska glava (Novo mesto 1941–1945), Trebnje, 12. 3. 2021, https://youtu.be/61-eHlqXhdw. Pridobljeno 20. februar 2021.

Rudolf Sever, Judita Podgornik Zaletelj, Protitankovski bunker v Novem mestu, Novo mesto, 15. 2. 2019, https://youtu.be/dSezwhV-qis. Pridobljeno 22. marec 2021.

Silvo Vene, Obeležje razklanosti in spominska soba, Bučka, 12. 6. 2018, https://youtu.be/q-J7H0co-TuI. Pridobljeno 22. marec 2021.

Silvo Vene, Strogo zastražena meja, Bučka, 12. 6. 2018, https://youtu.be/uYoe-6wrSLw. Pridobljeno 22. marec 2021.

Stanko Kušljan, Pri belem dnevu je šla Cankarjeva brigada čez mejo, Šentjernej, 3. 11. 2018, https://youtu.be/R1F6_9lQCoo. Pridobljeno 9. marec 2021.

Stanko Kušljan, Šentjernej je bil 3x ograjen, Šentjernej, 3. 11. 2018, https://youtu.be/g1-19cOI-sW0. Pridobljeno 9. marec 2021.

Stanko Kušljan, Takrat hrvaška meja ni obstajala, Imenje, 28. 11. 2018, https://youtu.be/1GJpgwA07qk. Pridobljeno 9. marec 2021.

Valentin Hribar, Levi breg Krke so izselili, Kostanjevica na Krki, 5. 9. 2019, https://youtu.be/pwXReBKdcmE. Pridobljeno 9. marec 2021.

Viktor Miklič, En krompir, tri države, Mačkovec, 10. 9. 2019, https://youtu.be/l8GD7FxmbUw. Pridobljeno 22. marec 2021.

Zdenko Roter, Umetnost tistih, ki so v stiski, Ljubljana, 25. 1. 2018, https://youtu.be/OF2hpXAbF-DE. Pridobljeno 22. marec 2021.

Literatura

Bačer, Ria, *Novo mesto, pet držav, Iztrgano pozabi*, Novo mesto, Goga, 2014.

Dedijer, Vladimir, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, 2, Rijeka, Liburnija; Mladost, Zagreb, 1981.

Dodič, Milan, Dvesto petindvajset let novomeške gimnazije, V (Ur. Jože Sever) *225 let novomeške gimnazije1746-1971*, Novo mesto, Gimnazija Novo mesto, 1971.

Ferenc, Tone, *Fašisti brez krinke*, Maribor, Obzorja, 1987.

Ferenc, Tone, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*: Izbrana dela 1, Ljubljana, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.

Kos, Janez, *Še pomnimo. Spomini Šentjancev, Krmeljčanov in Tržiščanov na izgnanstvo in begunstvo 1941- 1945*, Šentjanž, Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije, 1999.

Lorković, Mladen, *Narod i zemlja Hrvata*, Zagreb, Matica Hrvatska, 1939.

Milošević, Slobodan D, Okupatorska podjela Jugoslavije 1941–1945. *Istorija 20. veka* 10, št. 1–2, 1992.

Mikuž, Metod, *Pregled zgodovine NOB v Sloveniji*, I. knjiga, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1960.

Mikuž, Metod, *Zgodovina Slovenskega osvobodilnega boja*, Ljubljana, Prešernova družba, 1970.

Moškon, Ivan Marjan, *Kronika skoraj vsega*, Novo mesto, Samozaložba, 2017.

Repe, Božo, *S puško in knjigo*, Ljubljana, Cankarjeva založba, 2015.

Rustja, Karol, *Dolenjske proge, Tiri in čas*, Ljubljana, Slovenske železnice, 1994.

Štampohar, Anton, Iz novejše zgodovine Novega mesta, V: *Novo mesto skozi čas* (ur. Zdenko Picelj), Novo mesto, Dolenjska založba, 1990.

Teropšič, Tomaž, *Štajerska v plamenih*, Brežice, Posavski muzej, 2012.

Zakonjšek, Rado, *Partizanski kurirji*, Ljubljana, Odbor IV. brigade VDV kurirjev relejnih postaj Slovenije, 1985.

Zbornik 225 let novomeške gimnazije (Ur. Jože Sever), Novo mesto, Gimnazija v Novem mestu, 1971.

Zelič, Oskar Zoran, *Železniška proga Sevnica-Trebnje 110 let*, Sevnica, Društvo Trg, 2018.
Zupančič, Jože, *Zasavje v plamenih*, Zveza borcev v Litiji, 1952.
KS Tržišče v NOB, Tržišče: ZZV NOV Tržišče, 1977.
Žnidaršič, Ivica, *Bučka na Dolenjskem skozi čas*, Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije Bučka in Občina Škocjan, 2010.

Viri in avtorstvo slikovnega gradiva

Slika 1, Arhiv projekta Okupacijske meje, © Geografski inštitut Antona Melika, Avtorji Rok Ciglič, Matija Zorn, Bojan Balkovec, Božidar Flajšman, Blaž Štangelj.
Slika 2, Muzej novejše zgodovine Slovenije.
Slika 3, Arhiv Marjana Ivana Moškona.
Slika 4, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 5, Arhiv Marjana Ivana Moškona.
Slika 6, Muzej novejše zgodovine Slovenije.
Slika 7, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Mačkovec, 10. 9. 2019.
Slika 8, SI AS 1773, t.e. 773, poveljstvo 14 pehotne divizije Isonzo.
Slika 9, SI AS 1773, t.e. 773, poveljstvo 14 pehotne divizije Isonzo.
Slika 10, Muzej novejše zgodovine Slovenije.
Slika 11, Muzej novejše zgodovine Slovenije.
Slika 12, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 13, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Novo mesto, 1. 9. 2019.
Slika 14, Arhiv Martine (Tinčike) Jug.
Slika 15, Arhiv Martine (Tinčike) Jug.
Slika 16, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Metlika, 31. 10. 2020.
Slika 17, SI AS 1834, 1941 – 1945, Okrajno glavarstvo Novo mesto.
Slika 18, Arhiv Rie Bačer.
Slika 19, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 20, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 21, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 22, Arhiv Rie Bačer.
Slika 23, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 24, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 25, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Novo mesto, 15. 2. 2019.
Slika 26, Arhiv projekta Okupacijske meje, © Geografski inštitut Antona Melika, Avtorji Rok Ciglič, Matija Zorn, Bojan Balkovec, Božidar Flajšman, Blaž Štangelj.
Slika 27, Arhiv Kartuzije Pleterje.
Slika 28, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 29, ARS, SI AS 1859, VII korpus, t. e. 7, p.e. 165.
Slika 30, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Šentjernej, 5. 9. 2018.
Slika 31, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 32, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Dolenja Brezovici pri Šentjerneju, 5. 9. 2019.
Slika 33, ARS, SI AS 1859, VII korpus, t. e. 7, p.e. 165.
Slika 34, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Kostanjevica na Krki, 12. 6. 2019.

Slika, 35, Avtor fotografije Franc Rabuse. Arhiv Janeza Zakška.
Slika 36, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Kostanjevica na Krki, 5. 9. 2019.
Slika 37, Arhiv projekta Okupacijske meje, © Geografski inštitut Antona Melika, Avtorji Rok Ciglič, Matija Zorn, Bojan Balkovec, Božidar Flajšman.
Slika 38, Stane Mrvič in Janez Kos, Pomniki NOB na območju občine Sevnica. Sevnica: Občinska konferenca SZDL, 1989
Slika 39, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Krmelj, 17. 8. 2020.
Slika 40, Arhiv Dušice Milost.
Slika 41, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Hinjce, 24. 10. 2018.
Slika 42, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Hinjce, 24. 10. 2018.
Slika 43, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Krmelj, 24. 10. 2018.
Slika 44, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Goveji Dol, 24. 10. 2018.
Slika 45, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Tržišče, 24. 10. 2018.
Slika 46, Arhiv Oskarja Zorana Zeliča.
Slika 47, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Vrhek pri Tržišču, 24. 10. 2018.
Slika 48, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Bučka, 12. 6. 2018.
Slika 49, Dolenjski muzej Novo mesto.
Slika 50, Arhiv Ivice Žnidaršič.
Slika 51, Arhiv Ivice Žnidaršič.
Slika 52, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Bučka, 12. 6. 2018.
Slika 53, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Bučka, 12. 6. 2018.
Slika 54, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Bučka, 12. 6. 2018.
Slika 55, Arhiv Antonije Abine (roj. Černe).
Slika 56, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Ravne nad Šentrupertom, 18. 12. 2018.
Slika 57, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Potok Hinja pri Šentjanžu, 18. 12. 2018.
Slika 58, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Veliki Cirnik, 18. 12. 2018.
Slika 59, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Sela pri Dobovi, 10. 10. 2018.
Slika 60, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Železniška postaja Laze, 5. 4. 2021.
Slika 61, Avtor fotografije Sonja Bezenšek. Laze, 22. 2. 2020.
Slika 62, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Jevnica, 2. 7. 2019.
Slika 63, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Senožeti, 2. 7. 2019.
Slika 64, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Ljubljana, 31. 1. 2018.
Slika 65, Avtor fotografije Božidar Flajšman. Loče pri Dobovi, 10. 10. 2018.